

VERKENNING: TRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN HET BUITENGEBIED

IN OPDRACHT VAN GEMEENTE MEIERIJSTAD EN
BRABANTKENNIS

Colofon

Auteur:

Anne Seghers (RUIMTEVOLK)

Ontwerp, vormgeving en illustraties :

Katherine VanHoose (RUIMTEVOLK)

Foto omslag: gemeente Meierijstad

Foto pagina 30: Masha Bakker/RUIMTEVOLK.

Waar fotograaf/bron niet is vermeld bij beeldmateriaal: Pim Geerts/RUIMTEVOLK.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij gemeente Meierijstad, BrabantKennis en RUIMTEVOLK. Hierbij geldt het creative commons principe: naamsvermelding, niet-commercieel en gelijk delen.

Het (her)gebruiken van teksten uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van duidelijke vermelding van de volledige naam van de organisaties, auteurs en bron. De tekst mag niet commercieel gebruikt worden, aan derden worden doorverkocht of in licentie worden genomen zonder toestemming van de gemeente Meierijstad, BrabantKennis en RUIMTEVOLK. Het auteursrecht van de afbeeldingen berust bij de personen of organisaties die bij de afbeeldingen zijn vermeld. Deze rechten zijn niet vrijgegeven onder dezelfde voorwaarden. Toestemming voor gebruik van afbeeldingen moet derhalve steeds gevraagd worden aan de rechthebbende.

Hoewel aan de inhoud en samenstelling van deze publicatie de grootst mogelijke zorg is besteed, is het mogelijk dat informatie in deze publicatie onjuist of onvolledig is. Aan de inhoud van deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.

www.meerijstad.nl

www.ruimtevolk.nl

www.brabantkennis.nl

Mei 2018

Inhoud

AANLEIDING

5

HET VIZIER OP HET LANDELIJK GEBIED

7

ZEVEN TRENDS VOOR HET BUITENGEBIED

10

BEVOLKING IN BEWEGING

13

VERDUBBELEN OF VERDWIJNEN

17

TECHNOLOGIE ALS VERANDERKRACHT

21

NATUUR IN EEN SPAGAAT

25

MEER BURGERS DAN BOEREN

29

DOOR HET MIDDEN

33

VINDPLAATS OPLOSSINGEN MONDIALE OPGAVEN

37

VRAGEN, KANSEN EN UITDAGINGEN

41

TOEKOMST BUITENGEBIED MEIERIJSTAD

42

INTERVIEWS

44

GERAADPLEEGDE BRONNEN

46

Aanleiding

Meierijstad is in oppervlakte de grootste gemeente van Noord-Brabant. Met circa 80.000 inwoners, verdeeld over dertien kernen, neemt het qua inwonertal de zevende plaats in. Meierijstad is een middelgrote stad die centraal ligt in de stedendriehoek 's-Hertogenbosch, Nijmegen en Eindhoven. De provincie typeert Meierijstad als een regionale economische motor met een krachtig en kansrijk sociaaleconomisch en maatschappelijk profiel in een omgeving met hoge natuurwaarden. Het buitengebied in Meierijstad beslaat het gebied buiten de steden, dorpskernen en buurtschappen. Dit buitengebied is groot en divers: hier zijn én agrarische bedrijvigheid én natuur en landschap én recreatie en toerisme én inwoners te vinden. De kunst is de juiste balans tussen al die functies te vinden en te behouden.

Om het buitengebied vitaal te houden en voorbereid te zijn op huidige- en toekomstige ontwikkelingen werkt de gemeente Meierijstad aan een Agenda Vitaal Buitengebied. Onderdeel hiervan is een verkenning naar trends en ontwikkelingen die in brede zin afkomen op het buitengebied in Nederland en de impact hiervan op het buitengebied van Meierijstad. RUIMTEVOLK voert deze trendverkenning uit, in opdracht van de gemeente Meierijstad en BrabantKenniss. Deze verkenning geeft een doorkijk in de belangrijkste sociaal-maatschappelijke

trends en ontwikkelingen die invloed hebben op de toekomst van het landelijk gebied - bekeken voor Nederland en Noord-Brabant - en maakt inzichtelijk welke kansen en knelpunten dit oplevert.

Deze trendverkenning is tot stand gekomen op basis van bureaustudie en enkele interviews met sleutelfiguren in de provincie Noord-Brabant en de gemeente Meierijstad. Als bronmateriaal is gebruik gemaakt van de statistische gegevens en onderzoeken van de nationale planbureaus en wetenschappelijke literatuur, aangevuld met de gegevens die van de provincie Noord-Brabant.

Plattelandsgemeenten in Nederland. Plattelandsgemeenten kennen een dichtheid die kleiner is dan 1000 adressen per km². Deze definitie wordt o.a. gehanteerd door het PBL, WUR en SCP.

Bron: CBS, 2016.

Het vizier op het landelijk gebied

In Nederland, dichtbevolkt en verstedelijkt, gaat de aandacht al snel uit naar de stad. Dit is onterecht. Hoewel Nederland volgens de Europese definities (OECD) slechts één regio heeft die voldoet aan het criterium 'ruraal', Zuidoost-Friesland, heeft Nederland wel degelijk een groot landelijk gebied met dito betekenis. Nederland bestaat voor circa 15 % uit bebouwd gebied - en dus voor 85% uit onbebouwd gebied. Het aantal plattelandsgemeenten, gemeten volgens criteria van de Nederlandse planbureaus, overtreft vele malen het aantal stedelijke gemeenten.

De laatste jaren groeit de aandacht voor het landelijk gebied in Nederland en is een verschuiving in de betekenis ervan te zien. Het is nog steeds de plaats waar ons voedsel geproduceerd wordt - met een exportwaarde van 81,3 miljard euro zijn we na de Verenigde Staten zelfs de grootste landbouwexporteur ter wereld. De voedselvraag neemt de komende jaren niet af - onlangs maakte de FAO, de landbouworganisatie van de Verenigde Naties, de inschatting dat de landbouwsector wereldwijd de komende dertig jaar zeventig procent meer voedsel moet produceren dan nu gebeurt. Maar tegelijkertijd is het landelijk gebied ook het zoekgebied voor oplossingen voor allerlei

'stedelijke' vraagstukken, zoals op het gebied van duurzame energie en klimaatverandering. Ook verandert het platteland steeds meer van een productieruimte in een consumptieruimte, waar mensen ook wonen, werken of recreëren en waarover ze iets te zeggen willen hebben als het gaat over de manier waarop we deze ruimte gebruiken.

Kortom, de urgentie om het vizier te richten op het landelijk gebied is evident. Aan de hand van zeven sociaal-maatschappelijke trends geven we inzicht in de opgaven die op het buitengebied afkomen en schetsen we enkele mogelijke toekomstscenario's van de manier waarop deze opgaven op elkaar kunnen inwerken.

'De samenleving kijkt steeds aandachtiger naar het platteland. Mensen hebben meer een mening over hoe boeren hun bedrijf voeren, welke voedselproducten ze voortbrengen, hoe het landschap eruit ziet en wat je er kunt doen.'

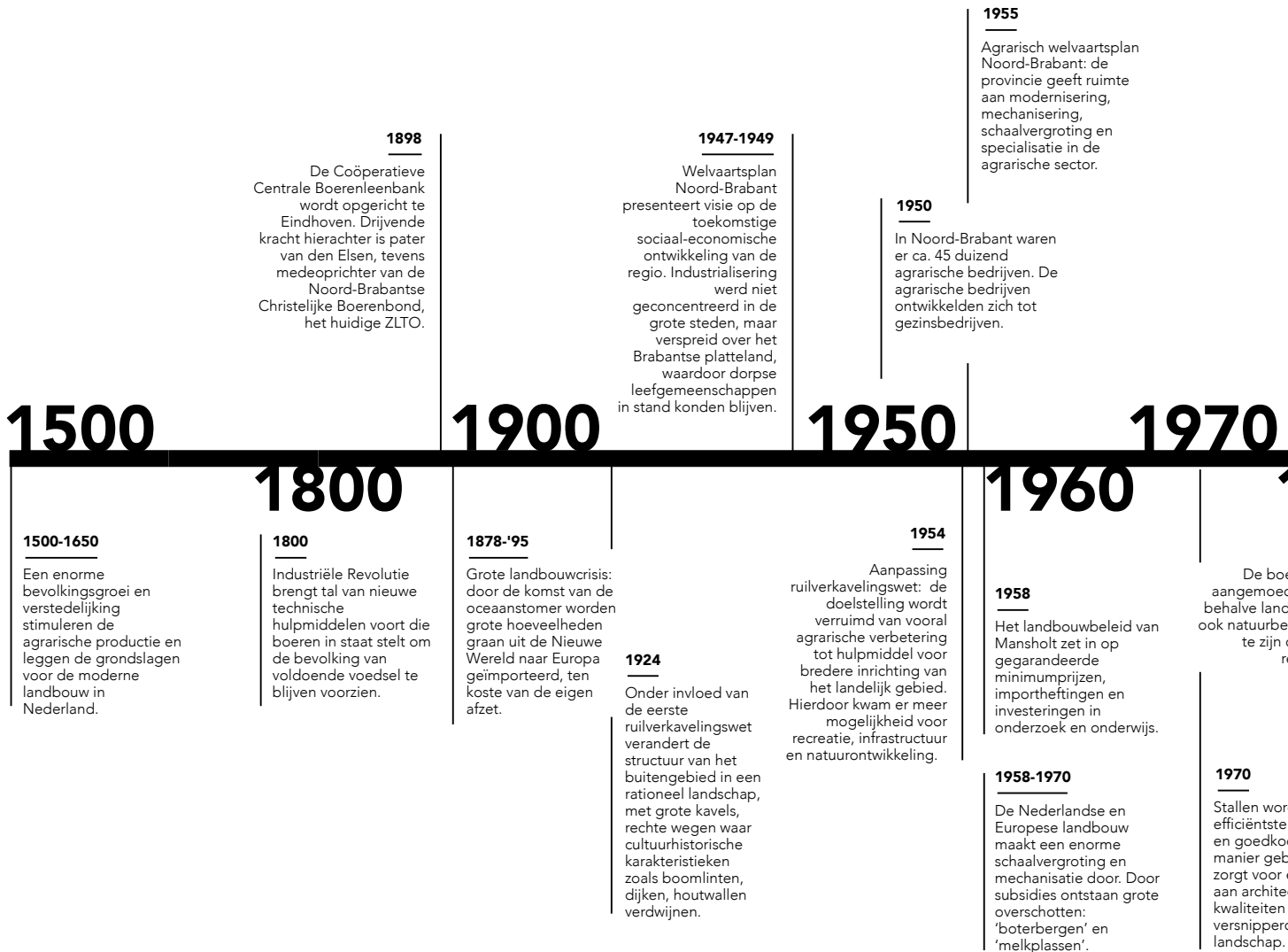
- Dirk Strijker, hoogleraar Plattelandsontwikkeling RUG

Evolutie van het landelijk gebied

Voor het nadenken over de toekomst van het buitengebied, is het belangrijk om eerst achterom te kijken. Het landelijk gebied in Nederland is gevormd door keuzes, gebeurtenissen en ingrepen in het verleden. Deze tijdlijn geeft inzicht in waarom ons platteland er vandaag de dag uitziet zoals het eruit ziet. En wanneer je door je oogbaren kijkt, zijn de eerste voortekenen van de toekomstige trends en ontwikkelingen die deze verkenning beschrijft, al op deze tijdlijn te signaleren.

NB

NL

2000

1997

Door regelingen zoals de Regeling Beëindiging Veehouderijtakken (RBV) en Ruimte voor Ruimte, kromp de intensieve veehouderij en zijn tot aan 2010 in Noord-Brabant bij ruim 1.500 veehouders ca. 1,7 miljoen m² stallen gesloopt.

2000

Reconstructie Zandgronden

2010 - heden

Met de groter wordende bedrijven neemt, met name in de veehouderij, de schaal van de bedrijfsgebouwen ook toe.

2012

Een groot aantal stallen en schuren in Brabant staat leeg. Tussen 2000 en 2012 zijn 4.500 locaties vrijgekomen. De totale leegstand loopt naar verwachting op naar 6,2 miljoen m² in 2030.

2017

Stalderingsregeling Noord-Brabant: voor zes stalderingsgebieden geldt dat veehouders enkel nieuwe hokdierhouderijen mogen bouwen of uitbreiden als binnen datzelfde gebied hokdierverblijven worden gesaneerd.

2025

1980

1980

er wordt
digd om
bouw
heerder
door EU
egeling.

1984

Invoering Europese melkquota, om een melk- en boteroverschot tegen te gaan.

1987

Invoering Meststoffenwet. De mestproductie van varkens, pluimvee en rundvee wordt aan een maximum gebonden via het stelsel van mestproductierechten.

1990

In het kader van de Ecologische Hoofdstructuur (nu Natuurnetwerk Nederland) vormen overheden en natuurorganisaties landbouwgrond om tot natuurgebied.

1989

Eerste Nationaal Milieubeleidsplan: bevat regels voor de vermindering van de ammoniakuitstoot en het beperken van de fosfaatgift.

2000

Het platteland van Nederland wordt steeds minder als een uitgesproken agrarisch productiegebied gezien.

De Europese Kaderrichtlijn Water wordt van kracht en moet het oppervlaktewater en drinkwater gaan beschermen.

2002

Reconstructiewet concentratiegebieden schept een kader voor de verplaatsing en sanering van intensieve veehouderijen met als doel schone en duurzame landbouw en meer ruimte voor natuur en groen.

2006

Invoering nieuwe Meststoffenwet. De wet regelt de maximale bemesting van het land. De Nederlandse melkveehouderij mag, onder voorwaarden, afwijken van de norm.

2007

LEADER-aanpak wordt onderdeel van het Nederlandse Plattelandsontwikkelingsprogramma. Deze aanpak stimuleert samenwerking en innovatie van onderop en draagt zo bij aan de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland.

2015

Programma Aanpak Stikstof in werking getreden. Overheden, natuurorganisaties en ondernemers werken samen aan nieuwe economische ontwikkelingen met minder stikstof.

Afschaffing Europese melkquota. De Nederlandse melkveestapel groeit sterk, evenals het mestoverschot.

2017

Stoppersregeling: melkveeouders kunnen subsidie ontvangen als ze hun bedrijfsvoering staken.

2024

Uiterlijk 2024 dienen gebouwen te zijn ontdaan van asbest. Anno 2017 bevat de agrarische sector driekwart van de asbestdaken.

2020

Einddatum stoppersregeling: veehouders mogen meer ammoniak uitstoten dan officieel is toegestaan, maar moeten wel uiterlijk per 2020 hun bedrijf staken of alsnog voldoen aan de ammoniaknormen.

Zeven trends voor het buitengebied

Deze verkenning geeft een doorkijk in de belangrijkste sociaal-maatschappelijke trends en ontwikkelingen die invloed hebben op de toekomst van het landelijk gebied - bekeken voor Nederland en Noord-Brabant - en maakt inzichtelijk welke kansen en knelpunten dit oplevert.

Bevolking in beweging

Vershillende demografische ontwikkelingen werken op elkaar in: er zijn steeds meer ouderen (vergrijzing) en minder jongeren (ontgroening), de aantrekkingskracht van de stad groeit evenals onze mobiliteit. In het landelijk gebied is het effect van deze ontwikkelingen het sterkst.

Verdubbelen of verdwijnen

De schaalvergroting in de landbouw is de dominante trend. Tegelijkertijd zijn er boeren en ondernemers die een tegenbeweging maken, door in te zetten op verbreding, kleinschaligheid en nichemarkten. Ten slotte zijn er boeren die (moeten) stoppen en geen opvolger kunnen vinden, wat leidt tot leegstaande agrarische bebouwing (VAB).

Technologie als veranderkracht

Digitalisering, innovatie, technologische ontwikkelingen, en automatisering veranderen niet alleen de manier waarop we wonen, werken, recreëren en ons verplaatsen, maar ook onze ruimtevraag - ook in het landelijk gebied. Daarnaast wordt de landbouw steeds meer een high-tech sector.

Natuur in een spagaat

De oppervlakte aan natuur in het buitengebied neemt toe, maar de kwaliteit van deze natuur staat onder druk. Dit is onder meer te zien aan een tanende biodiversiteit en ondermaatse waterkwaliteit.

Meer burgers dan boeren

Terwijl het aantal boeren in het buitengebied afneemt, nemen andere sectoren toe, zoals wonen, recreatie en natuur. Daarnaast groeit het belang van een aantrekkelijk landelijk gebied als vestigingsfactor. Met deze veranderingen neemt de kans op conflicten over gebruik, wensen en belangen in het buitengebied toe.

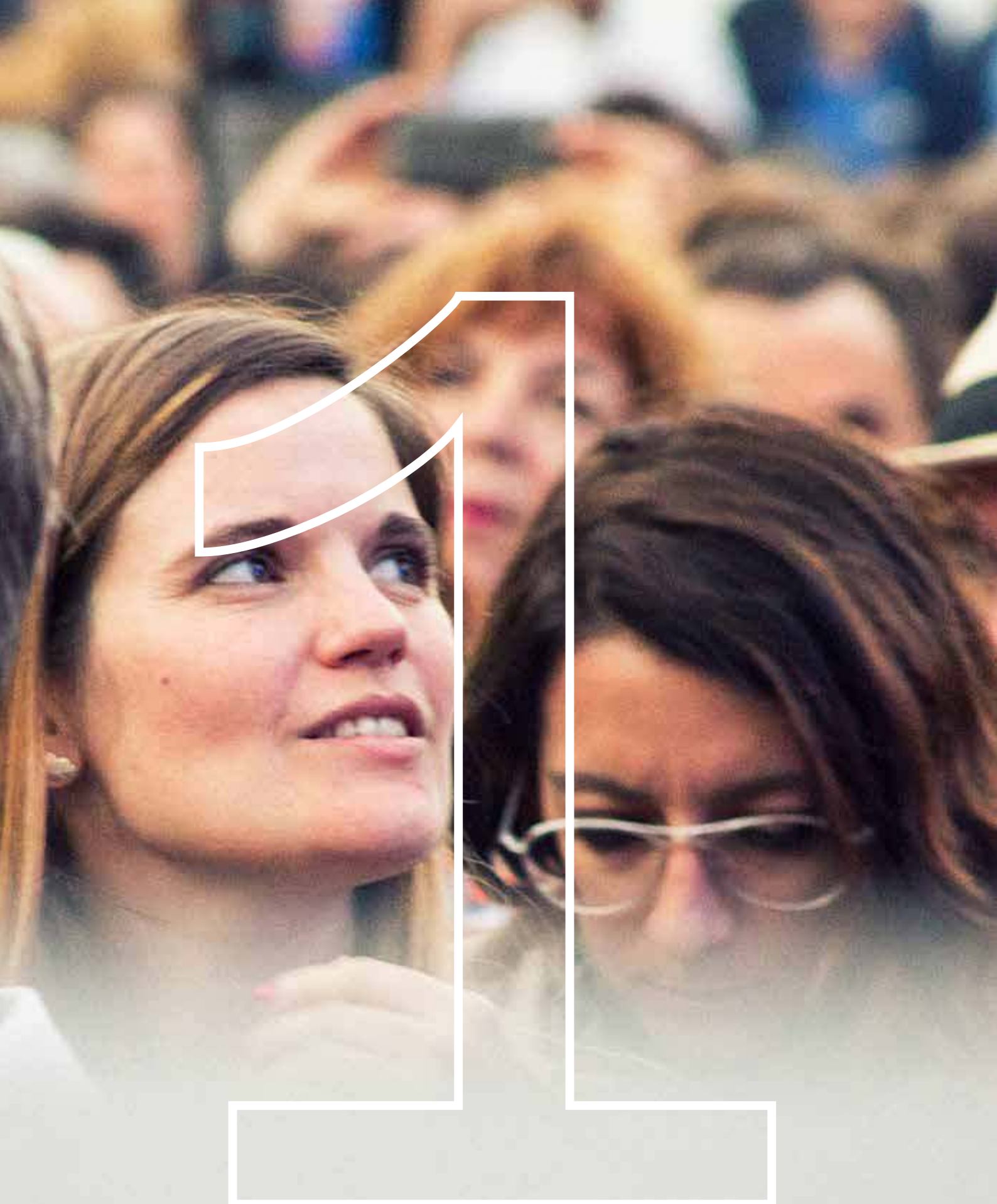
Door het midden

De verhouding tussen overheid, burgers, maatschappelijke partijen en het bedrijfsleven verandert. Er ontstaan steeds meer nieuwe coalities die niet puur bottom-up opereren, maar de samenwerking 'door het midden' zoeken, met overheden en (maatschappelijke) partners. Deze beweging biedt met name in het landelijk gebied veel kansen.

Vindplaats oplossingen

Het buitengebied is een belangrijk zoekgebied voor antwoorden op grote, mondiale opgaven zoals de energietransitie en klimaatadaptatie. Oplossingsrichtingen vragen veel ruimte. Hoe het buitengebied eruit ziet en op welke manier we er gebruik van maken, zal hierdoor veranderen.

Bevolking in beweging

Verschillende demografische ontwikkelingen werken op elkaar in: er zijn steeds meer ouderen (vergrijzing) en minder jongeren (ontgroening), de aantrekkingskracht van de stad groeit evenals onze mobiliteit. In het landelijk gebied is het effect van deze ontwikkelingen het sterkst.

Vergrijzing en ontgroening

Nederland vergrijst in rap tempo en deze trend zet de komende decennia door. Het aandeel 65-plussers neemt volgens prognoses toe. Nu is één op de zes Nederlanders ouder dan 65, in 2050 zal dit gelden voor één op de vier. Wel blijven we langer gezond. Want door de stijgende welvaart, gezonde voeding en betere zorg treden ouderdomsgebreken steeds later op. Eigenlijk worden we dus niet alleen ouder, maar blijven we ook langer jong. Daarnaast is sprake van 'dubbele vergrijzing'. Dit houdt in dat binnen de groep 65-plussers het aandeel 80-plussers toeneemt. Door vergrijzing stijgt niet alleen de vraag naar zorg, maar ook de vraag naar andere voorzieningen en woningen.

Hoewel het aantal ouderen in absolute aantallen het sterkst toeneemt in de steden, is de vergrijzing in de plattelandsgemeenten relatief het sterkst. Dit verschil tussen stad en platteland nemen in de toekomst verder toe. De verwachting is dat in 2030 in de kleinere gemeenten 25 procent van de inwoners 65-plus is, tegenover 15 procent in de grote steden.

Parallel aan de vergrijzing treedt ontgroening op: het aandeel jongeren tot 20 jaar neemt af. Een groot deel van hen trekt naar de grotere steden voor banen of het volgen van een opleiding. Deze trend zet volgens prognoses nog door tot 2030 en stabiliseert daarna. Doordat vergrijzing en ontgroening tegelijkertijd optreden, neemt de beroepsbevolking af. Zeker in het landelijk gebied is er een scheefgroei te zien tussen het aandeel werkende mensen, die zorg en diensten kunnen leveren, en het aandeel ouderen die hiervan gebruik moeten maken.

Trek naar de stad

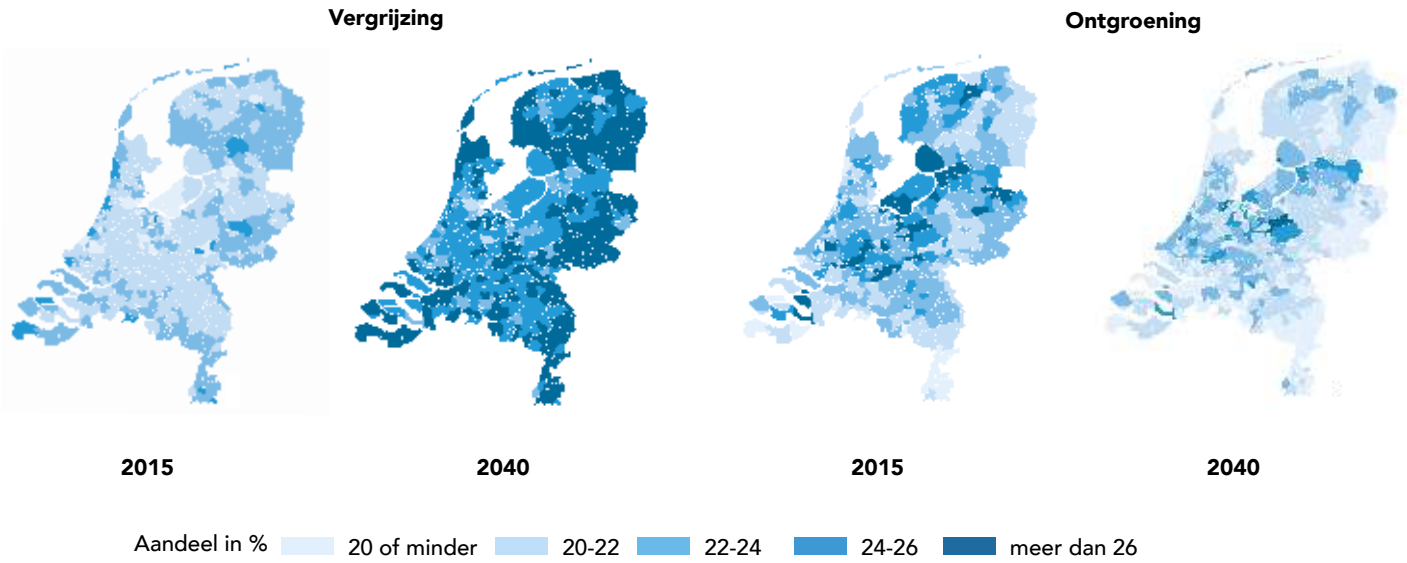
De aantrekkingskracht van de grote en middelgrote steden groeit. Een toenemend aantal mensen en bedrijven kiest voor de stad als vestigingsplaats. De grote steden zijn de motor van economische groei en brandpunten van innovatie, mede doordat bedrijven hier makkelijk kunnen profiteren van elkaars nabijheid. In plattelandsgemeenten is nog een andere vorm van 'de trek naar de stad' te zien. Doordat het in dorpskernen niet altijd rendabel is om voorzieningen op peil te houden worden lokale voorzieningen, zoals scholen, buurthuizen en bibliotheken steeds vaker geconcentreerd in de grotere kernen in de regio.

Een groeiende actieradius

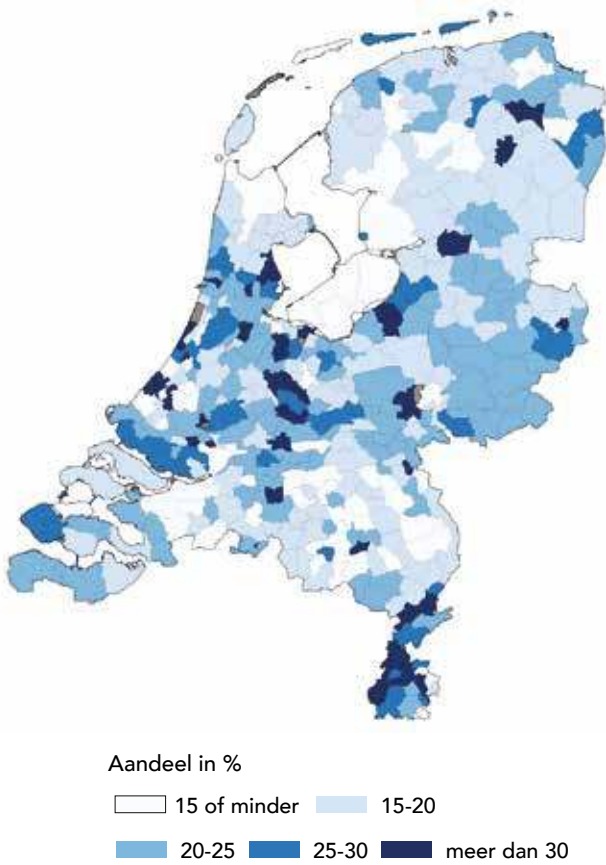
De schaal waarop we ons dagelijks verplaatsen voor wonen, werk, vrije tijd en voorzieningen - ons *daily urban system* - dijt uit. Door de toenemende mobiliteit zijn we steeds meer geneigd grotere afstanden af te leggen en neemt het aantal verplaatsingen tussen steden toe. De wereld van de hedendaagse Nederlander speelt zich af op een hoger, regionaal, schaalniveau.

De groeiende actieradius speelt ook op een ander vlak: na het openstellen van de Europese grenzen voor vrij verkeer van personen in 2007 vindt een groeiend aantal arbeidsmigranten uit Midden- en Oost Europa zijn weg naar Nederland. Poolse arbeidsmigranten vormen de grootste groep. De agrarische sector, met veel seizoensgebonden werk en pieken in de arbeidsbehoefte, is een belangrijke afnemer van deze arbeidsmigranten. Hoewel de arbeidsmigranten vaak tijdelijk in Nederland verblijven, is de onderliggende ontwikkeling structureel, waardoor er feitelijk sprake is van een permanente tijdelijkheid. Hierdoor is goede huisvesting voor tijdelijke arbeidsmigranten een permanente behoefte geworden.

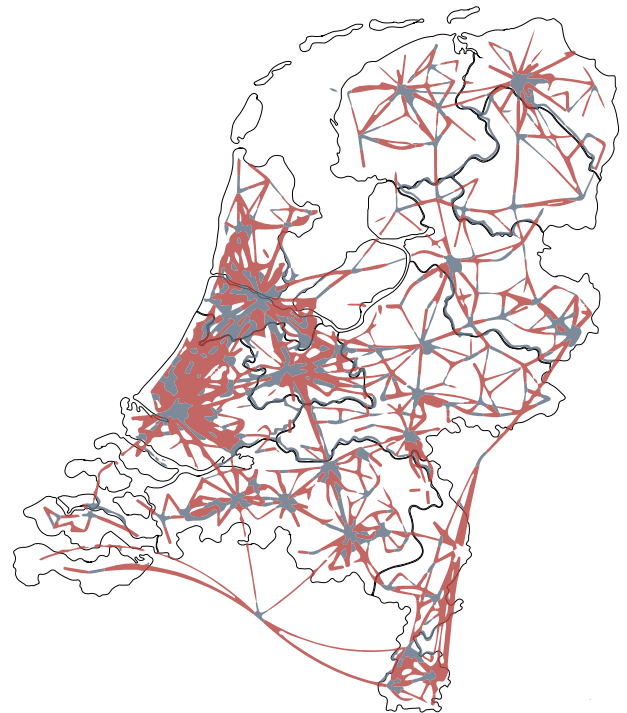
1 Demografische veranderingen in Nederland 2015 - 2040

2 Vergrijzing onder boeren

3 Dagelijkse mobiliteit

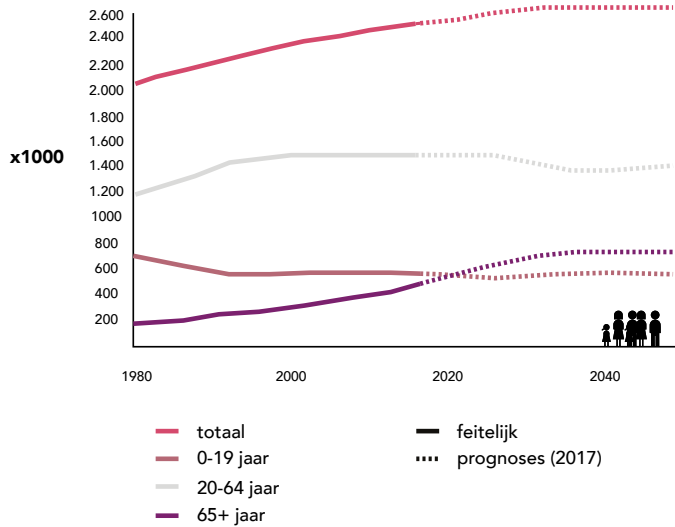

1 Vergrijzing: percentage inwoners 65+ of ouder. Ontgroening: percentage inwoners tussen 0-20.
Bron: PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognoses 2015-2040.

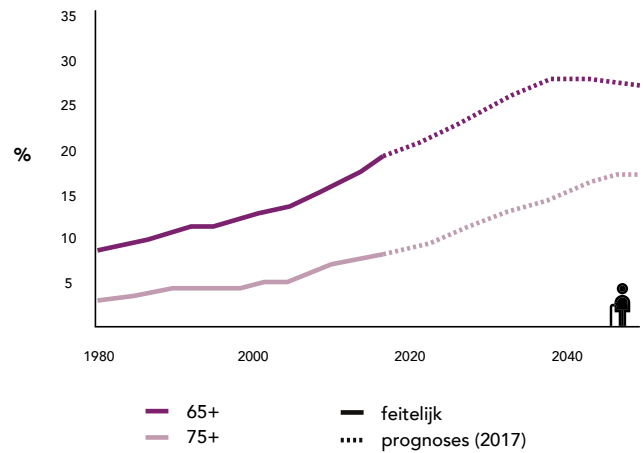
2 Percentage boeren ouder dan 65+ per gemeente.
Bron: CBS, 2018.

3 De gemiddelde dagelijkse verplaatsingen (incl. België en Duitsland) in de periode 1985-2009.
Bron: CBS OVG 1985-2003 en MON 2004-2009, bewerking Poorthuis/Tordoir.

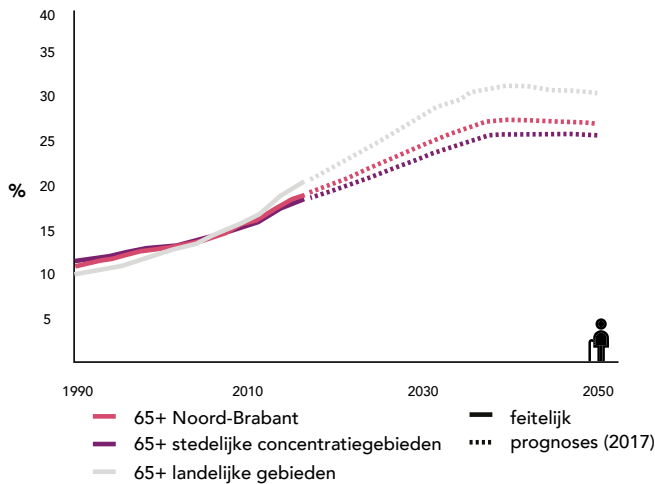
1 Bevolkingsopbouw provincie Noord-Brabant

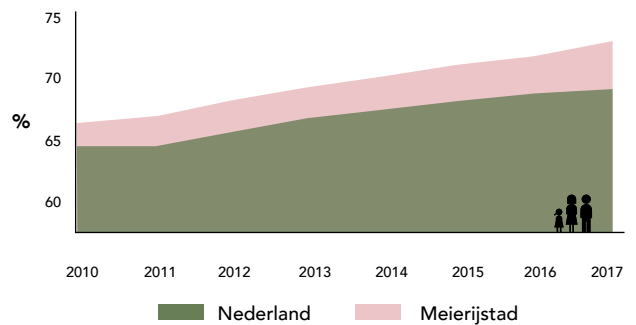
2 Aandeel 65+ en 75+ provincie Noord-Brabant

3 Vergrijzing in het stedelijk en landelijk gebied

4 Demografische druk

1
Bevolking naar leeftijd Noord-Brabant, 1980-2050.
 Bron: Provincie Noord-Brabant, 2018.

2
Percentage 65+ en 75+ in Noord-Brabant, 1980-2050.
 Bron: Provincie Noord-Brabant, 2018.

3
De komende decennia doet het vergrijzingsproces zich in het landelijk gebied sterker voor dan in het stedelijk gebied.
 Bron: Provincie Noord-Brabant, 2018.

4
De demografische druk is de verhouding tussen de 'werkenden' en de 'niet-werkenden' (tussen 0-20 en 65+).
 Bron: Provincie Noord-Brabant, 2018.

Verdubbelen of verdwijnen

De schaalvergroting in de landbouw is de dominante trend. Tegelijkertijd zijn er boeren en ondernemers die een tegenbeweging maken, door in te zetten op verbreding, kleinschaligheid en nichemarkten. Ten slotte zijn er boeren die (moeten) stoppen en geen opvolger kunnen vinden, wat leidt tot leegstaande agrarische bebouwing (VAB).

Schaalvergroting

In de agrarische sector neemt het aantal boerenbedrijven sterk af. Sinds 1950 zijn zelfs zes op de zeven boerenbedrijven verdwenen. Maar de 'blijvers' zijn flink groter geworden. Deze trend van schaalvergroting in de landbouw blijft de komende jaren dominant. Voor melkvee- en akkerbouwbedrijven lijkt deze ontwikkeling te stabiliseren, maar in de varkenssector zet de schaalvergroting de komende tijd nog verder door.

Deze grote agrarische bedrijven hanteren kostprijsverlaging als bedrijfsstrategie, waarmee ze kunnen concurreren op de wereldmarkt. Dit gebeurt door in te zetten op een steeds hogere productie; per arbeidskracht, per dier, per hectare en per eenheid van grondstoffen. De schaalvergroting heeft effect op het milieu, de natuur, het landschap en de transportdruk op de kleinere wegen. Milieuwetgeving heeft geleid tot een lagere uitstoot, duurzamere productie en verhoging van het dierenwelzijn. Maar tegelijkertijd vraagt het voldoen aan de strengere eisen grote investeringen van boeren, bijvoorbeeld voor luchtwassers. Paradoxaal genoeg leidt dezelfde milieuwetgeving tot grotere, maar modernere, stallen. Boeren moeten de investeringen immers compenseren en doen dit door een hogere productie of meer specialisatie.

Tegenbeweging

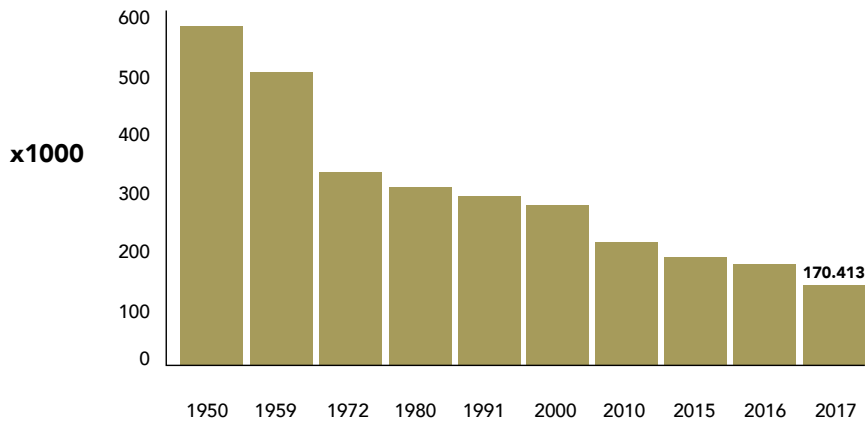
Andere boeren en ondernemers maken een tegenbeweging en oriënteren zich meer en bewuster op de regionale omgeving. Deze bedrijven zijn kleinschaliger en hebben productieverhoging niet als primair doel. Op

deze boerderijen zijn milieu, landschap, educatie en recreatie ook belangrijke doelen en worden vaak nichemarkten aangeboord. Specialisatie is voor dit type bedrijf eerder een nadeel dan een voordeel. Deze boeren ontplooiën nevenactiviteiten zoals agrarische kinderopvang, plattelandstoerisme, zorglandbouw, verkoop aan huis, boerderijeducatie en agrarisch natuurbeheer. Deze verbredingsactiviteiten kennen een groeiende mate van professionalisering. Steeds vaker groeit een tweede tak op het boerenerf uit tot een volwaardig bedrijf.

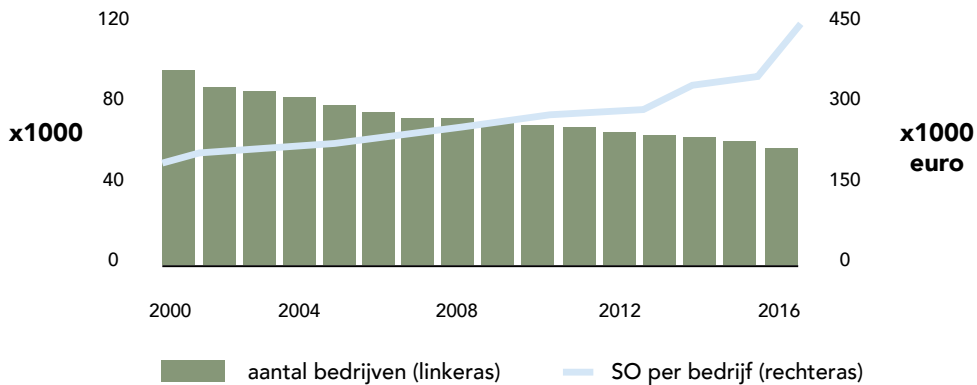
Leegstand

Ten slotte is er een groeiende groep boeren die de keuze moet maken om het bedrijf te staken. Soms kunnen boeren de noodzakelijke investeringen om te voldoen aan regelgeving niet meer opbrengen of is er geen opvolger. De grond van deze bedrijven wordt ofwel verkocht aan andere boeren die willen opschalen of krijgt een nieuwe bestemming voor natuur of woningbouw. Ook woonhuizen op erven blijven veelal in gebruik. Voor de grote stallen en schuren ligt dit anders. Slechts voor een klein deel kan een andere bestemming gevonden worden, de rest komt leeg te staan. Dit probleem neemt enorme proporties aan. In 2016 stond in Nederland al een groot deel van dit agrarisch vastgoed leeg: 11 miljoen vierkante meter. De prognose is dat deze leegstand tot 2030 nog groeit met 16 miljoen vierkante meter agrarische bebouwing. Deze leegstand leidt tot onveiligheid en verloedering. Daarnaast kleeft er ook een gezondheidsrisico aan deze leegstand, aangezien een groot deel van dit vastgoed asbestdaken heeft.

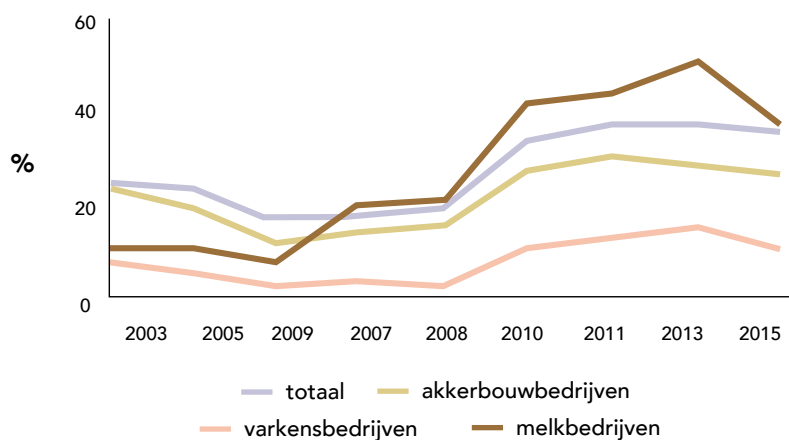
1 Arbeidskrachten in de landbouw

2 Aantal landbouwbedrijven en standaardopbrengst (SO) per bedrijf

3 Agrarische bedrijven met verbreding

1 Niet alleen het aantal boerenbedrijven neemt af, ook de werkgelegenheid in de sector daalt.
Bron: CBS Landbouw, 2018.

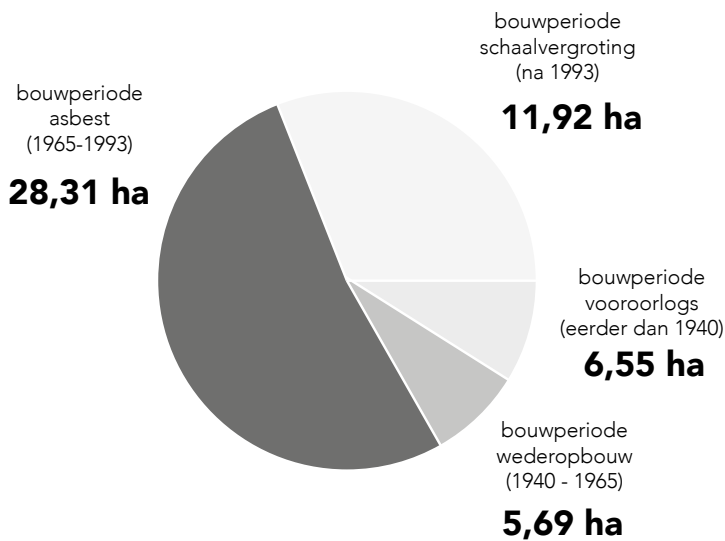
2 Sinds 1950 zijn zes op de zeven boerenbedrijven verdwenen. De blijvers zijn flink groter geworden.
Bron: CBS Landbouw, 2018.

3 Het aandeel agrarische bedrijven met verbreding groeit, zoals kinderopvang, plattelandstoerisme, zorglandbouw, verkoop aan huis en agrarisch natuurbeheer.
Bron: CBS Landbouw, 2018.

1 Omvang en aard vrijkomend agrarisch vastgoed in Noord-Brabant

Periode	Vrijkomende agrarische locaties	Gemiddelde oppervlakte per locatie	Omvang vrijkomende agrarische bebouwing
2000-2012	4.500	820 m ²	3,7 mln. m ²
2012-2030	5.000	1700 m ²	8,6 mln. m ²

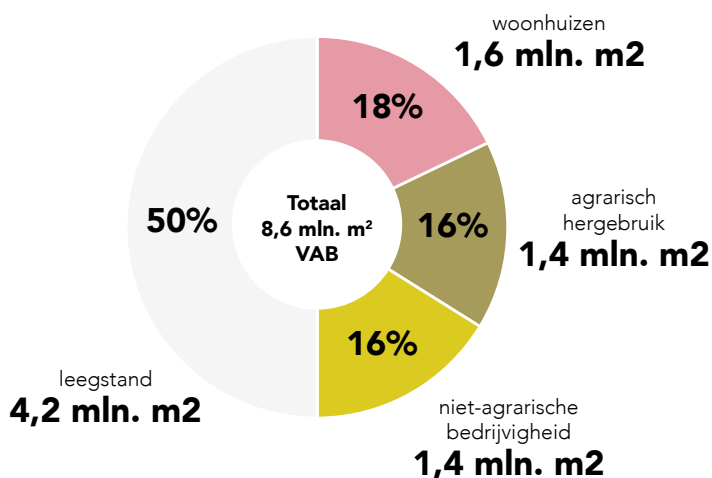
2 Prognose vrijkomende agrarische bebouwing gemeente Meierijstad

52,45 ha

Prognose totaal areaal vrijkomende agrarische gebouwen gemeente Meierijstad 2012-2030

3 Indicatie hergebruik en leegstand VAB Noord-Brabant

VABIMPULS

De leegstand van agrarische gebouwen blijft de komende jaren groeien. De verwachting is dat de komende 15 jaar bovenop de huidige leegstand van schuren en stallen (2 miljoen m²) nog het dubbele aan oppervlakte leeg komt te staan (4 miljoen m²). Dat komt overeen met 1 op de 3 à 4 schuren die leeg staat.

In Noord-Brabant rapporteert en onderzoekt het kennisplatform VABIMPULS over de leegstandsproblematiek in de agrarische sector.

1 De (verwachte) omvang en aard van vrijkomend agrarisch vastgoed in Noord-Brabant, 2000-2030. Bron: Wageningen Environmental Research (Alterra), 2016.

2 Prognose totaal areaal en bouwjaar van vrijkomende agrarische gebouwen gemeente Meierijstad 2012-2030. Bron: Monitor Agrarische Leegstand, provincie Noord-Brabant.

3 Indicatie hergebruik en leegstand vrijkomend agrarisch vastgoed in Noord-Brabant. Bron: Leegstand agrarisch vastgoed Noord-Brabant, Wageningen Environmental Research (Alterra), 2016.

3

Technologie als veranderkracht

Digitalisering, innovatie, technologische ontwikkelingen, en automatisering veranderen niet alleen de manier waarop we wonen, werken, recreëren en ons verplaatsen, maar ook onze ruimtevrage - ook in het landelijk gebied. Daarnaast wordt de landbouw steeds meer een high-tech sector.

Technologische ontwikkelingen zijn een onvoorspelbare veranderkracht in de samenleving. Nu al zien we dat de opkomst van het online winkelen stad en land veranderen. Lokale winkels verdwijnen en de vraag naar winkelruimtes in de binnenstad neemt af. Daarnaast groeit de behoefte aan opslagruimte aan de rand van de stad vanaf waar een bestelling binnen een uur in de winkel kan zijn. Afstand en vestigingslocatie worden minder belangrijk. Op het gebied van zorg biedt technologie ouderen de mogelijkheid om langer thuis te wonen. Zeker in het landelijk gebied, met een groeiende populatie ouderen, kan dit een belangrijke bijdrage leveren aan de leefbaarheid van het buitengebied. Ook op het gebied van mobiliteit brengt technologie nieuwe mogelijkheden. Vraag en aanbod kunnen beter en preciezer op elkaar worden afgestemd, wat zeker in het landelijk gebied slimmere mogelijkheden biedt op het gebied van bereikbaarheid.

High-tech landbouw

Technologie neemt een steeds belangrijkere positie in binnen de agrarische sector. Dit gebeurt op verschillende plekken in de keten, op verschillende manieren. Zo maakt met name de fruitteelt veelvuldig gebruik van teeltondersteunende voorzieningen, zoals kassen, afdekfolies, schaduwhallen of hagelnetten. Deze maatregelen hebben als doel om gecontroleerde productieomstandigheden te creëren, maar resulteren tegelijkertijd in

een zeer technisch landschap. Daarnaast wordt de landbouw steeds meer high-tech. De eerste generatie robots is ingeburgerd, zoals mest-, voer- en melkrobots. Verder is precisielandbouw in opkomst. Gewassen of vee krijgen met behulp van technologie heel nauwkeurig, per vierkante meter of per plant, de behandeling krijgen die ze nodig hebben, terwijl dit bij de klassieke landbouw per veld gebeurt. Precisielandbouw maakt gebruik van sensors, data, GPS, maar denk ook aan zelfrijdende tractors en drones. Een goede ICT-infrastructuur is dan onontbeerlijk. Precisielandbouw draagt niet alleen bij aan het optimaliseren van productie, maar ook aan het halen van duurzaamheidsdoelen en een circulaire bedrijfsvoering. Eind 2017 ging het project Nationale Proeftuin Precisielandbouw van start, dat boeren en tuinders verder helpt met het toepassen van deze technieken, en tracht bij te dragen aan de grote doorbraak van precisielandbouw in Nederland. Ook bieden de technologische ontwikkelingen in de landbouw een nieuw perspectief op het sluiten van kringlopen, bijvoorbeeld via het verwaarden van reststromen.

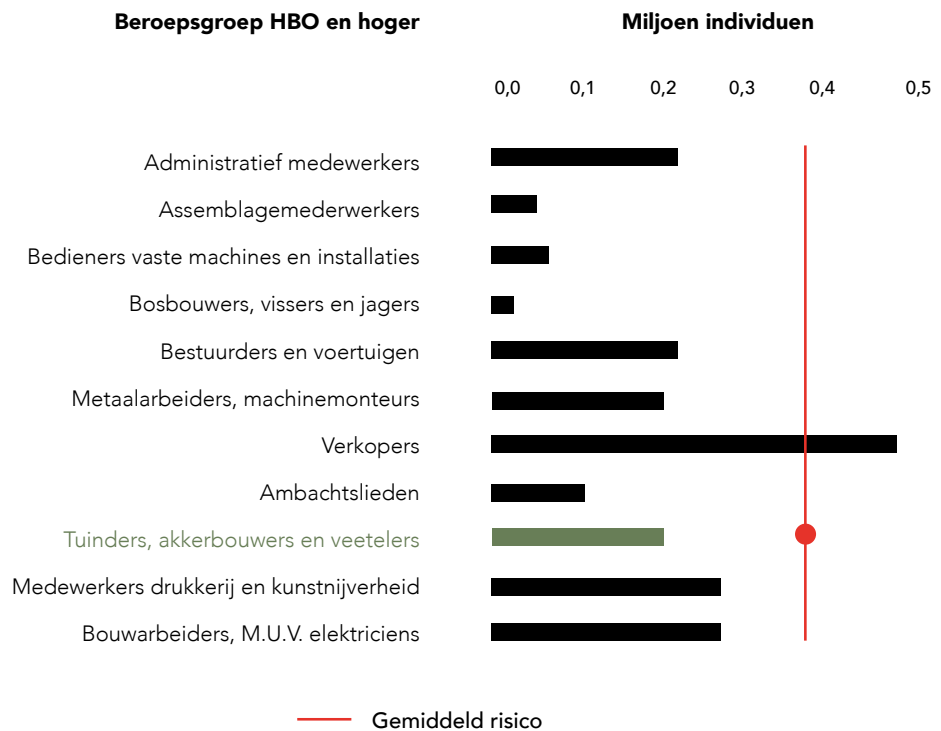
Innovatiemilieu

Daarnaast is het buitengebied steeds vaker de plek waar innovatiemilieus te vinden zijn. Hier vindt kruisbestuiving plaats tussen digitalisering, informatisering en productie. Brabant kent bijvoorbeeld het Innovatieprogramma Agrofood met daarin de ambitie om tot de slimste en meest duurzame agrofoodregio's van Europa te horen. Hiertoe worden ondernemers en kennisinstellingen uitgedaagd om in samenwerking met de hightechsector nieuwe initiatieven op het gebied van agrofood op te zetten. Het ondernemende karakter van Brabanders biedt hierbij een sterke voedingsbodem voor vernieuwing en innovatie in het buitengebied.

'De Brabantse zandgronden zijn te begrijpen als een entrepreneurial landscape: een plaats waar hightech- en agro-industrieel ondernemerschap elkaar ontmoeten.'

- Joks Janssen en Bart de Zwart, essay Brandend zand, 2018

1 Automatiseringsrisico per beroepsgroep

2 Export Agri, Food & Tech

1 Automatiseringsrisico per beroepsgroep. Zie tuinders, akkerbouwers en veetelers.
Bron: BrabantKennis, 2017.

2 Totale export voor Agri, Food & Tech.
Bron: Richting een toekomstbestendige agribusiness, CBS, 2017.

Biozuivering in Erp

Verhoeven Gewasverzorging is een van de eerste bedrijven in Nederland die werkt met een fytobak. Hiermee worden restvloeistoffen met gewasbeschermingsmiddelen op een natuurlijke manier door micro-organismen afgebroken.

Champignons en circulariteit in Boekel

Van Asseldonk Champignons is een innovatief bedrijf in de productie van verse champignons. Het bedrijf hanteert een circulaire bedrijfsvoering. Paardenmest vormt de basis van champignoncompost: van 1000 kilo compost (95% paardenmest) wordt 400 kilo champignons gekweekt. Wat overblijft na de teelt, 'champost', wordt weer naar de akkerbouwer gebracht en in de grond gebracht als meststof en grondstructuurverbeteraar.

Big data boerderij in Reusel

Het bedrijf Van den Borne Aardappelen maakt gebruik van drones, sensoren, bodemscans, slimme machines, onbemande voertuigen en data in de cloud om de productie te verhogen en de kwaliteit van de aardappelen te verbeteren. Breedbandinternet is cruciaal voor de bedrijfsvoering.

Melkrobots in Boerdonk

Melkveehouderij Lathouwers was één van de pioniers die de overstap maakten van melkstal naar melkrobots en die kozen voor een nieuw stalconcept met melkrobots in de "kassa opstelling". Het bedrijf kent nu zes melkrobots, waarmee 300 koeien worden gemolken.

Aspergerobots uit Heeze

Het bedrijf Cerescon in Heeze heeft Sparter ontwikkeld, de eerste selectieve aspergerobot ter wereld. Deze robot detecteert welke asperges de juiste lengte hebben, snijdt de stengel af, schudt het zand eraf en herstelt het opgehoogde zandbed wat het percentage kromme asperges vermindert. Voor de oogst zijn nu nog maar twee mensen nodig.

3

Brabantse voorbeelden van technologie in de agrarische sector en innovatie in het buitengebied.

Natuur in een spagaat

De oppervlakte aan natuur in het buitengebied neemt toe, maar de kwaliteit van deze natuur staat onder druk. Dit is onder meer te zien aan een tanende biodiversiteit en ondermaatse waterkwaliteit.

Landbouwactiviteiten vormen de belangrijkste bron van milieudruk op natuur. In het buitengebied neemt de oppervlakte aan landbouwgrond af, terwijl het aandeel natuur sinds 1990 groeit. De drijvende kracht achter deze ontwikkeling is natuurontwikkelingsbeleid; het Nationale Natuurnetwerk Nederland (NNN), voorheen de Ecologische Hoofdstructuur. Het doel is het creëren van een samenhangend netwerk aan natuurgebieden, om de achteruitgang van natuur en de tanende biodiversiteit te keren. Dit netwerk komt tot stand door bestaande natuurgebieden te vergroten en te verbinden en door aangrenzende en tussenliggende landbouwgrond aan te kopen en opnieuw in te richten.

Biodiversiteit

Hoewel het areaal natuur groeit, staat de kwaliteit ervan onder druk. De huidige toestand van de biodiversiteit is zorgwekkend. Diverse planten- en diersoorten nemen af, zoals insecten, weide- en akkervogels. Uit Duits-Nederlands onderzoek blijkt dat in Duitse natuurgebieden de biomassa van vliegende insecten sinds 1989 zelfs met 75 procent is afgenomen. De verwachting is dat deze ontwikkeling ook in Nederland speelt. De afname van dagvlinders en wilde bijen is hiervoor een belangrijke indicator. Deze ontwikkeling kan grote gevolgen hebben voor onze leefomgeving, aangezien insecten een belangrijke positie innemen in de voedselketen van vogels en zoogdieren. De negatieve trend doet zich voor in zowel het agrarisch gebied als in de natuurgebieden in Nederland en betreft zowel de totale aantallen als de biodiversiteit van planten en dieren. Ook de kwaliteit van het bodemleven is

verontrustend. De biodiversiteit van de bodem is belangrijk voor de groei en afbraak van organische stoffen. Landbouw, veeteelt en verstedelijking - en daarmee gepaard de milieudruk en versnippering - zijn de grootste oorzaken van het verlies aan biodiversiteit in Nederland. Teveel stikstof in de bodem heeft een verzurend als vermistend effect en is daardoor een belangrijke oorzaak van de milieudruk.

Water

De milieueconditie in het grond- en oppervlaktewater is sinds 1990 verbeterd, maar dit is nog steeds onvoldoende voor een duurzaam behoud van de biodiversiteit. Zo voldoet slechts vijf procent van de waterlichamen in Nederland aan de gewenste biologische kwaliteit volgens de Kader Richtlijn water. Ook hierbij heeft de landbouw, via vermesting, grote invloed op de kwaliteit van het oppervlaktewater en grondwater.

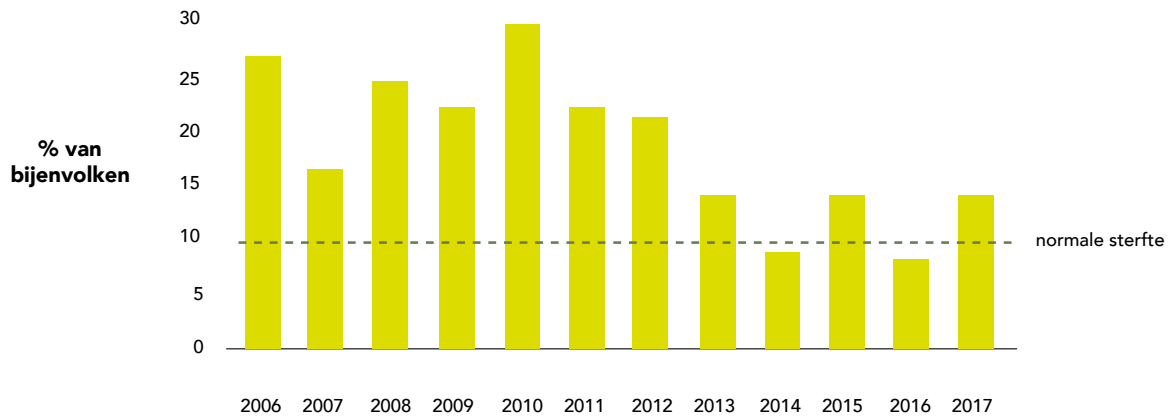
Groeiend bewustzijn

Het bewustzijn over het belang van natuur en biodiversiteit groeit. Dit komt mede doordat de maatschappij steeds meer behoefte heeft aan producten met een verhaal, met aandacht voor natuur en gezondheid. Dit bewustzijn manifesteert zich verschillend. In het huidige regeerakkoord wordt nadrukkelijk de samenwerking opgezocht met boeren, door in te zetten op agrarisch natuurbeheer. Daarnaast werken boeren, wetenschappers, de agro-industrie en natuur- en milieuorganisaties momenteel aan een Deltaplan Biodiversiteitsherstel. Ten slotte is er steeds meer aandacht voor het sluiten van kringlopen, zoals water, energie en mineralen, of het verwaarden van reststromen. Dat circulariteit interessant is voor natuur en milieu is evident, maar steeds vaker biedt circulaireit ook economisch kansen. Technologische ontwikkelingen versterken en versnellen het perspectief en het effect van het circulaire denken.

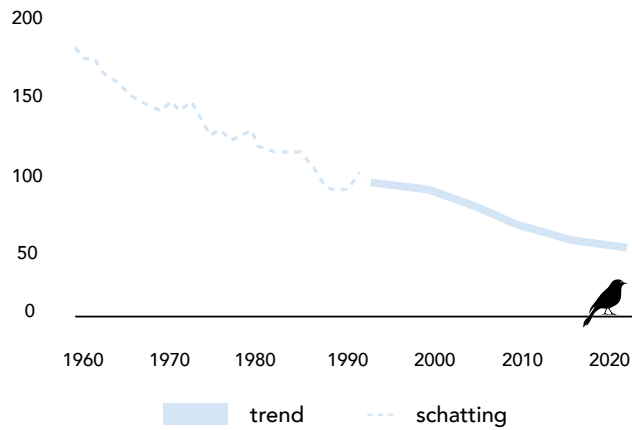
'Verandering op het platteland vraagt ook bewustwording en gedragsverandering van de consument. We geven boeren heel makkelijk allerlei milieueisen mee, maar kopen in de supermarkt wel appels uit Australië.'

- Floris Alkemade, Rijksbouwmeester

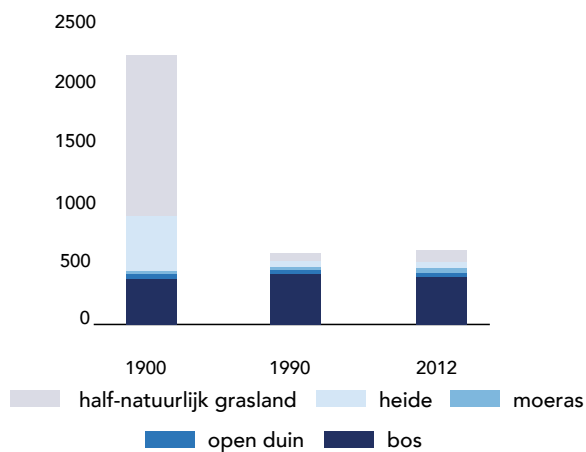
1 Wintersterfte bijen

2 Boerendlandvogels Nederland

3 Natuurareaal op land

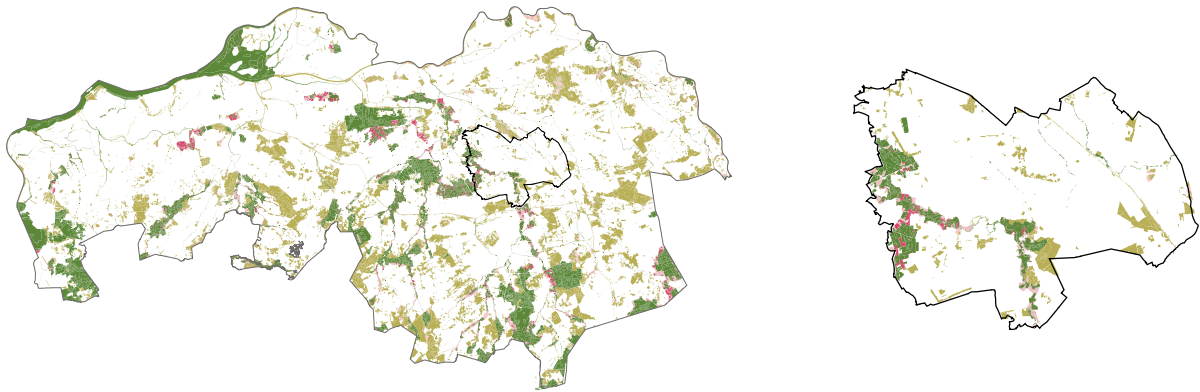

1 De wintersterfte onder bijen is de laatste jaren lager dan de normale waarde van 10%. Toch blijft er internationaal zorg over de achteruitgang van populaties wilde bestuivers.
Bron: Compedium voor de leefomgeving, 2017

2 Het aantal broedvogels in het agrarisch gebied in Nederland neemt drastisch af.
Bron: Compedium voor de leefomgeving, 2017

3 Natuurareaal op land.
Bron: Compedium voor de leefomgeving, 2017

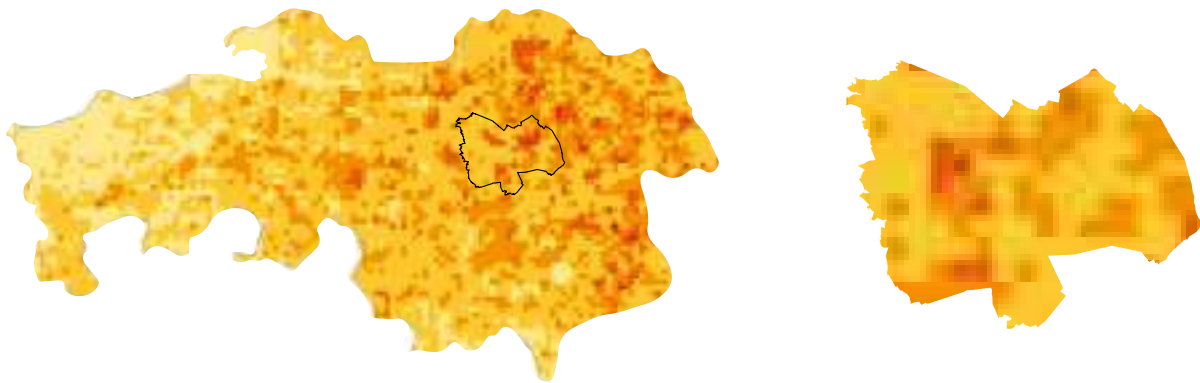
1 Natuurnetwerk Noord-Brabant

Rijks NNB
■ bestaande natuur & gerealiseerde nieuwe natuur
■ verworven en nog in te richten nieuwe natuur
■ te verwerven en in te richten nieuwe natuur

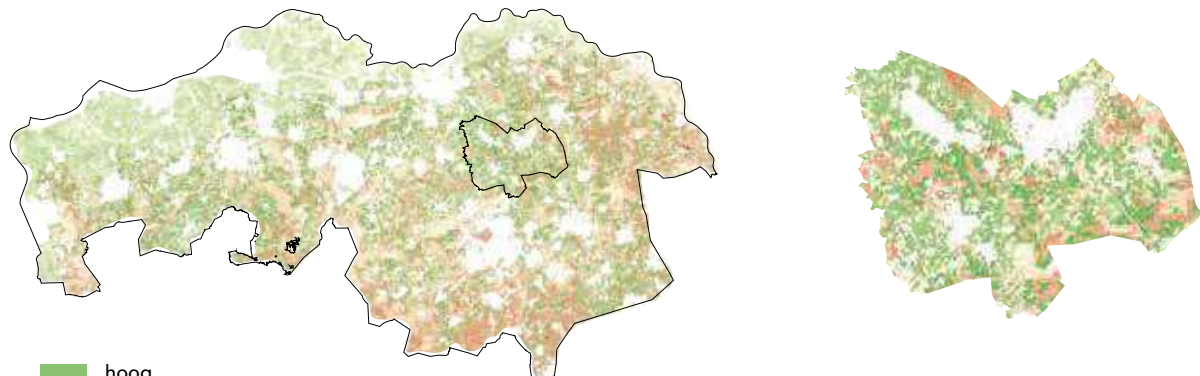
Provinciale NNB
■ bestaande natuur & gerealiseerde nieuwe natuur
■ verworven en nog in te richten nieuwe natuur
■ te verwerven en in te richten nieuwe natuur

2 Stikstofdepositie

1000 of minder 1000-1500 1500-2000 2000-2500 2500-3000 3000-3500 meer dan 3500

3 Bodembiodiversiteit

■ hoog
■ laag

1 Realisatie Natuurnetwerk Brabant.
 Bron: Natuurbeheerplan, Provincie Noord-Brabant, 2017.

2 Vermestende depositie: jaartotaal in mol stikstof per hectare.
 Bron: RIVM, 2017.

3 Bodembiodiversiteit: het totaal van organismen en processen.
 Bron: Provincie Noord-Brabant, 2017.

Meer burgers dan boeren

Terwijl het aantal boeren in het buitengebied afneemt, nemen andere sectoren toe, zoals wonen, recreatie en natuur. Daarnaast groeit het belang van een aantrekkelijk landelijk gebied als vestigingsfactor. Met deze veranderingen neemt de kans op conflicten over gebruik, wensen en belangen in het buitengebied toe.

De landbouw is nog steeds de grootste grondgebruiker in het buitengebied, maar bepaalt steeds minder de koers. Andere functies en spelers nemen toe in het buitengebied en geven er vorm aan, zoals burgers, niet-agrarische bedrijvigheid, recreatie en natuur.

Wonen

Het buitengebied is steeds meer ook een woongebied. Sloopregelingen als Ruimte voor Ruimte versterken deze trend. Via deze regeling worden stallen in het buitengebied gesloopt en worden fosfaatrechten ingeleverd. De sloopvergoeding die de boeren ontvangen, wordt gefinancierd uit de opbrengst van bouw kavels aan de rand van steden en dorpen. Deze regeling beoogt de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit in het buitengebied, maar leidt ook tot milieuwinst. In Brabant geldt dat per 1.000 vierkante meter gesaneerde grond één bouw kavel ontwikkeld mag worden. De projecten variëren van kleine locaties met drie kavels tot grote locaties met wel 50 kavels. Inmiddels zijn in Brabant al meer dan 1.400 bouw kavels via deze regeling verkocht. De Wet plattelandswoningen versterkt deze trend ook. Voorheen mochten alleen agrariërs een boerderijwoning bewonen als die binnen de hindercirkel van het bijbehorende boerenbedrijf viel, inmiddels regelt deze wet dat ook burgers hier mogen wonen.

Recreatie

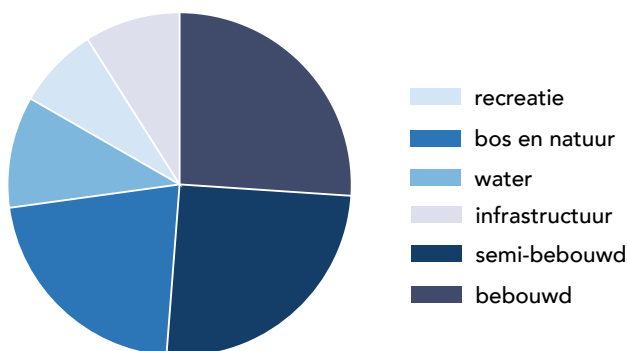
Ook de recreatiesector groeit hard in het landelijk gebied. Het percentage recreanten dat het agrarisch gebied bezoekt in hun vrije tijd kent een stijgende lijn. Het gaat dan vooral

om mensen die gaan wandelen, fietsen of wielrennen. Sinds 2012 is het agrarisch gebied de populairste 'groenblauwe' bestemming en eindigt het in ranglijsten zelfs boven de bossen. En waar de statistieken een terugval laten zien in het percentage mensen dat gaat kamperen, geldt het tegendeel voor natuur- en boerderijcampings. De toenemende vergrijzing heeft naar verwachting een groot effect op de vrijetijdsbesteding in Nederland, waardoor de recreatiedruk op het platteland in de toekomst verder zal oplopen.

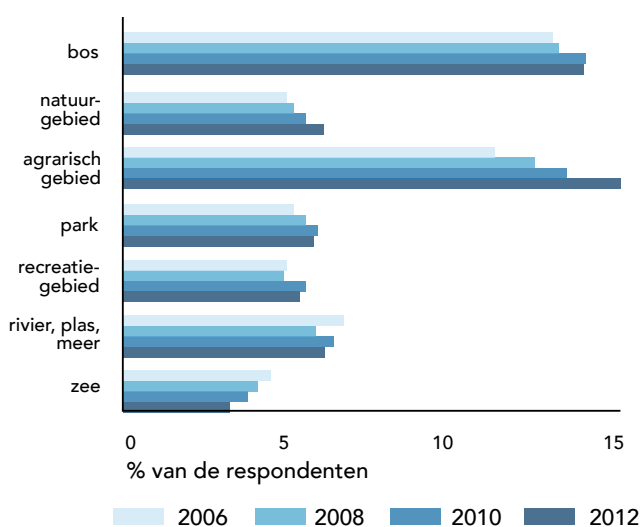
Een andere ontwikkeling is dat het landschap een steeds belangrijkere vestigingsfactor wordt. Hiermee dient een aantrekkelijk landschap ook een economisch belang. De kwaliteiten van het landelijk gebied - rust, groen en ruimte - blijken van groot belang voor een aantrekkelijke woon- en leefomgeving. De kwaliteit, identiteit en gebruikswaarde van het buitengebied is daarmee een concurrentiefactor voor de Nederlandse kenniseconomie.

Met al deze verschillende gebruikers en belangen die neerslaan in het buitengebied, is het niet vreemd dat het aantal conflicten over het gebruik en de inrichting ervan groeit. Zo ervaren boeren beperkingen in het gebruik van hun grond wanneer hun burens natuurbeheerders zijn en vice versa. Burgers en recreanten in het buitengebied ervaren stankoverlast van boerenbedrijven of storen zich aan zonneparken of windmolens. Ook maken omwonenden zich steeds meer zorgen over de effecten van de intensieve veehouderij op hun gezondheid. Deze zorg wordt inmiddels breder gedeeld, nu onderzoek van het RIVM aantoont dat met name fijnstofemissies uit stallen een negatieve invloed hebben op luchtwegfuncties. Al met al kijkt de samenleving steeds aandachtiger naar het landelijk gebied, en deze trend zet in de toekomst door. Zeker in Brabant, waar het platteland binnen Nederland het intensiefst gebruikt wordt, zullen belangen steeds vaker conflicteren.

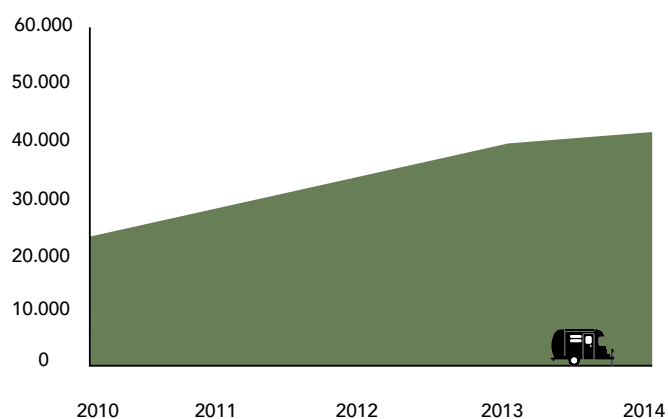
1 Bestemming verdwenen landbouwgrond

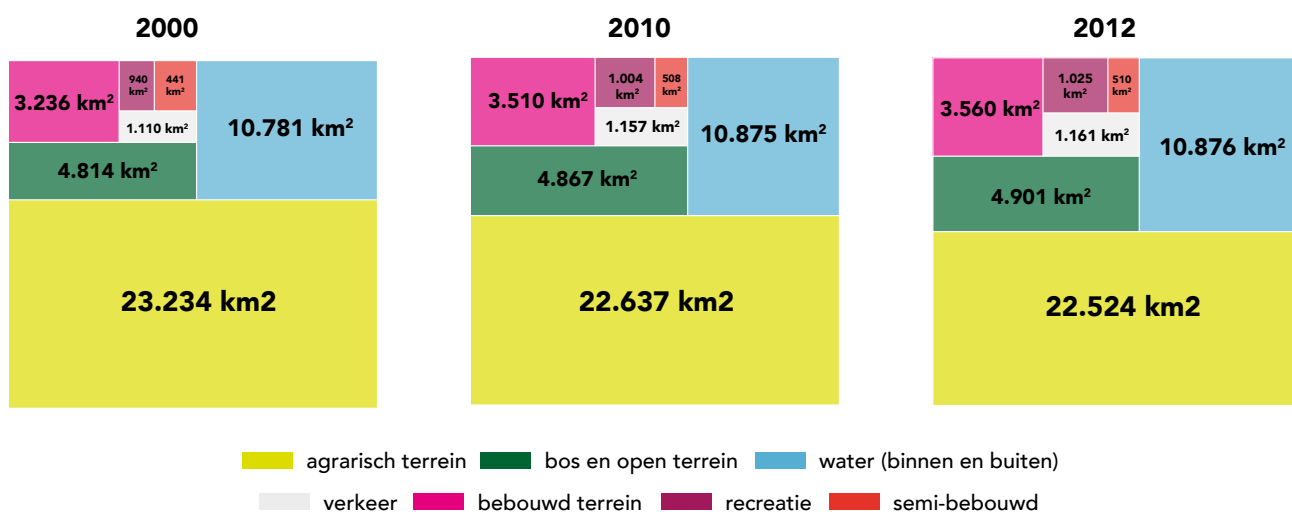
2 Recreatie in groenblauwe gebieden

3 Overnachtingen op kampeerterrainen

4 Bodemgebruik Nederland

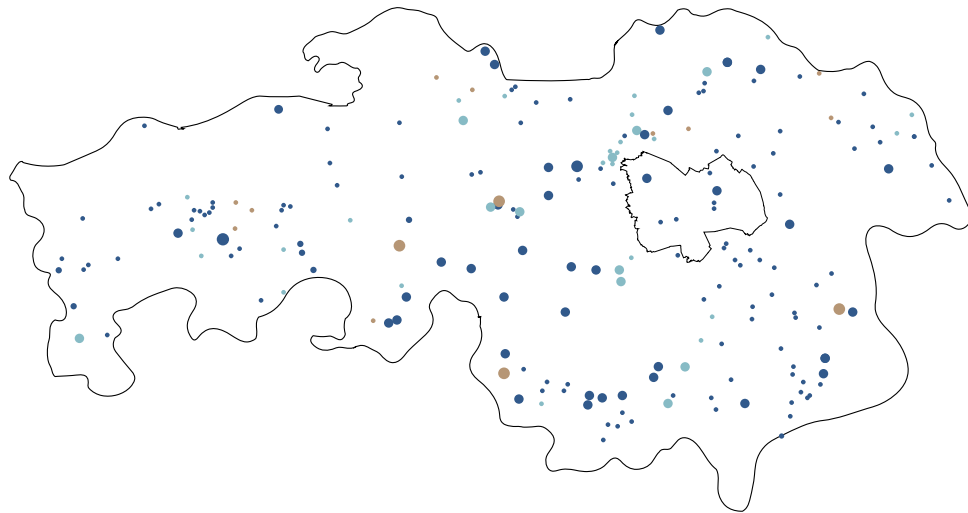
1 Bestemming verdwenen landbouwgrond 2000-2010.
Bron: Compendium voor de leefomgeving, 2014.

2 Recreatie in groenblauwe gebieden.
Bron: Compendium voor de leefomgeving, 2014.

3 Overnachtingen (per jaar) op natuurkampeerterrainen.
Bron: Stichting Natuurkampeerterrainen.

4 Ontwikkeling bodemgebruik Nederland, in oppervlakte, 2000, 2010, en 2012.
Bron: CBS, 2017.

1 Bouwkavels regeling Ruimte voor Ruimte

● kavels in ontwikkeling ● kavels op mogelijke locatie ● gerealiseerde kavels

1500

gerealiseerde kavels

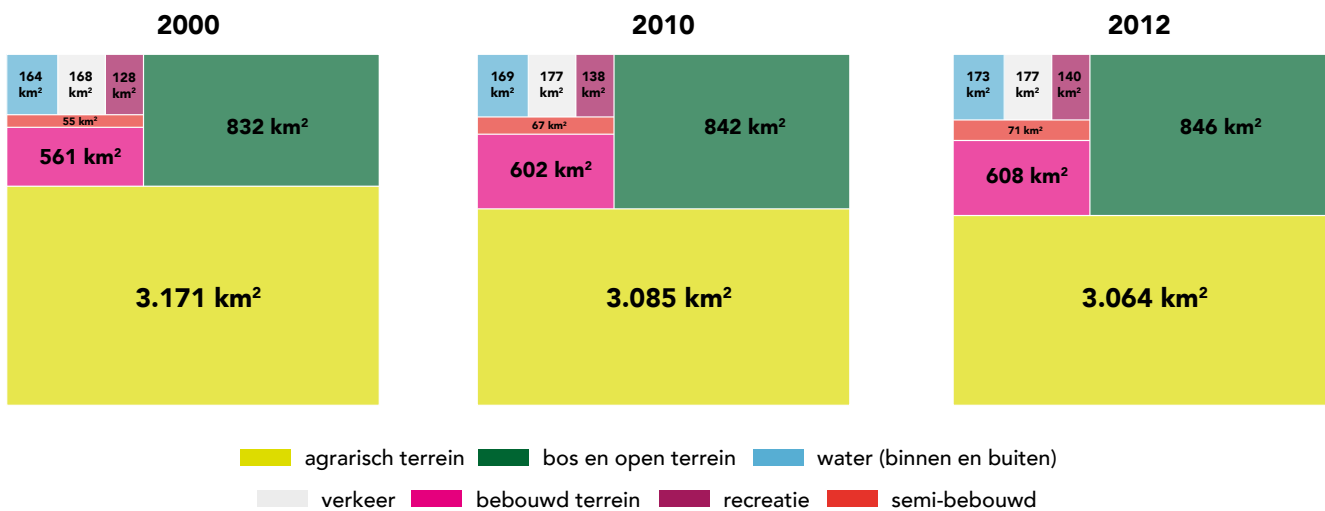
500

kavels in ontwikkeling

600

kavels op mogelijke locatie

2 Bodemgebruik Noord-Brabant

1 Ontwikkeling bouwkavels via regeling Ruimte voor Ruimte in de Provincie Noord-Brabant.
Bron: Ruimte voor Ruimte, 2017.

2 Ontwikkeling bodemgebruik Noord-Brabant, in oppervlakte, 2000, 2010, en 2012.
Bron: CBS, 2017.

Door het midden

De verhouding tussen overheid, burgers, maatschappelijke partijen en het bedrijfsleven verandert. Er ontstaan steeds meer nieuwe coalities die niet puur bottom-up opereren, maar de samenwerking 'door het midden' zoeken, met overheden en (maatschappelijke) partners. Deze beweging biedt met name in het landelijk gebied veel kansen.

Sinds enkele jaren is de participatiemaatschappij hard in opkomst. Deze ontwikkeling steunt enerzijds op de wens van burgers om meer invloed uit te oefenen op onze leefomgeving, maar anderzijds wordt deze ontwikkeling gestuwd door een terugtrekkende overheid. De traditionele verhouding tussen overheid en samenwerking is daardoor veranderd. Er is meer ruimte voor eigen initiatief en verantwoordelijkheid. Er ontstaat een heuse doe-democratie die door het huidige kabinet verder aangejaagd wordt.

Het aantal burgercoöperaties is sinds 2010 explosief gestegen. Vaak wordt gedacht dat deze, vaak vernieuwende, initiatieven zich met name in de stad bevinden. Het tegendeel is het geval: juist buiten de grote steden nemen bewoners sneller het voortouw om zaken in eigen hand te nemen. De initiatieven beslaan een breed spectrum, maar met name op het terrein van energie, natuur- en landschapsbeheer, zorg en energie is een forse groei te zien. Aangezien dit thema's zijn die sterk spelen in het landelijk gebied, is het te verwachten dat deze doe-democratie juist hier veel kansen biedt.

Van bottom-up naar middle-up-down

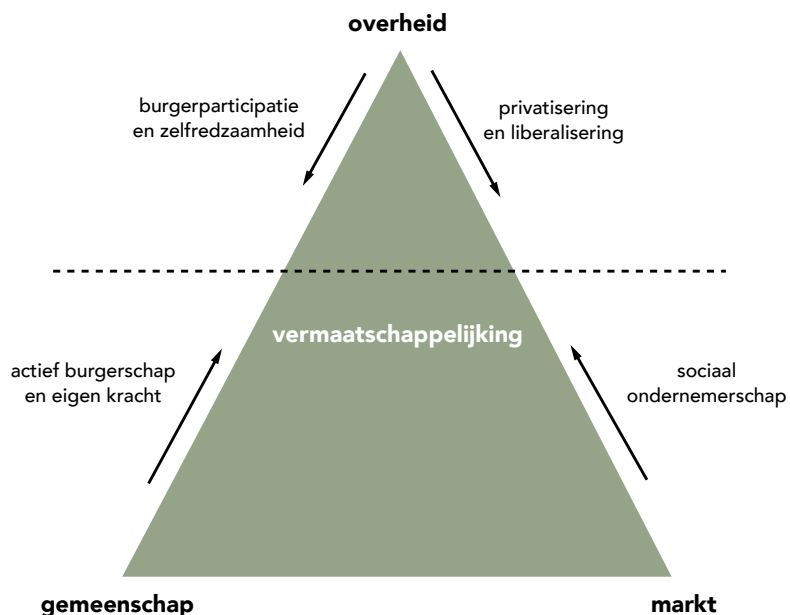
De invloed van bewonersinitiatieven neemt niet alleen toe door een groeiend aantal initiatieven, maar ook door een veranderende manier van werken. Op veel plekken verruilen bewonersinitiatieven de vermeende

tegenstelling tussen top-down en bottom-up in voor een samenwerking 'door het midden'. Bewonersinitiatieven professionaliseren zich en hanteren een meer realistische en pragmatische aanpak. Steeds vaker gaan initiatiefnemers aan de voorkant op zoek naar partijen met gedeelde belangen, zoals overheden, het bedrijfsleven of maatschappelijke partners. Hierdoor zijn dit soort coalities niet zozeer een alternatief voor, maar eerder een partner van overheid en instituties. Deze beweging 'door het midden' leidt vaak tot projecten of oplossingen met veel draagvlak.

Grenzen aan de participatie

Ondanks de opkomst van burgerinitiatieven en -coalities mag de overheid participatie niet beschouwen als iets vanzelfsprekends. Het Sociaal en Cultureel Planbureau waarschuwde in 2016 voor het overvragen van bewoners bij participatieve trajecten en het niet-representatieve karakter van sommige burgerinitiatieven. Daarnaast moeten overheden zich realiseren dat niet alle verantwoordelijkheden of taken geschikt zijn om bij bewoners neer te leggen. Kortom, participatie is uiterst waardevol, maar kent ook haar grenzen.

1 Nieuwe verhoudingen tussen overheid, burger en bedrijven

2 Aantal energiecoöperaties in 2017

20

windcoöperaties

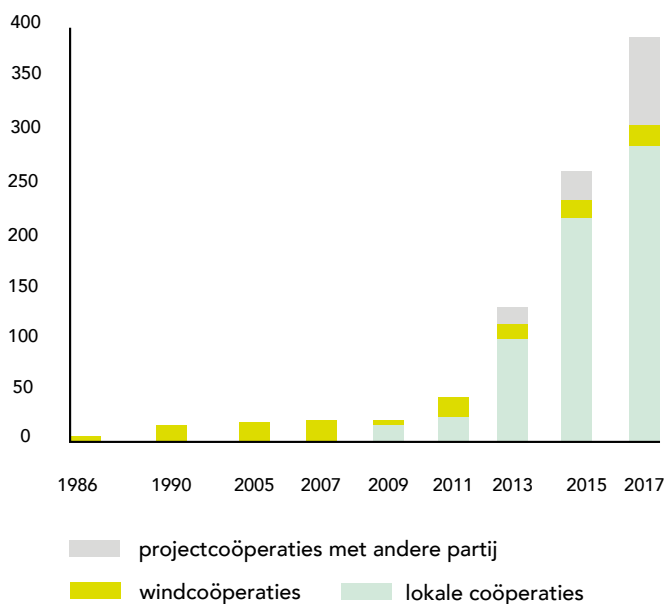
86

projectcoöperaties met andere partij

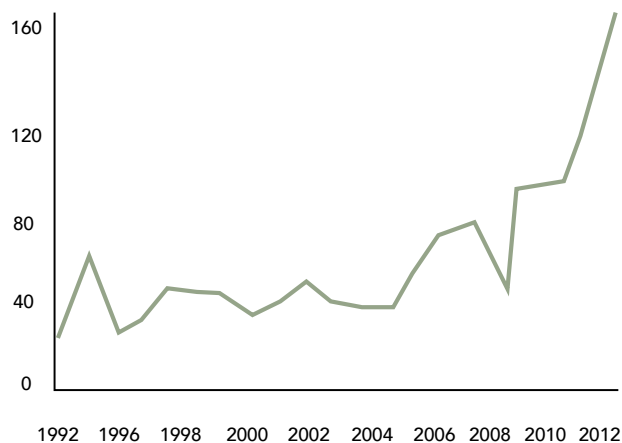
286

lokale coöperaties

3 Ontwikkeling aantal energiecoöperaties

4 Evolutie aantal nieuwe coöperaties

1 Overheden bewegen zich meer richting burgers en bedrijven; burgers en bedrijven bewegen richting publieke belangen.
Bron: Van der Steen, 2013.

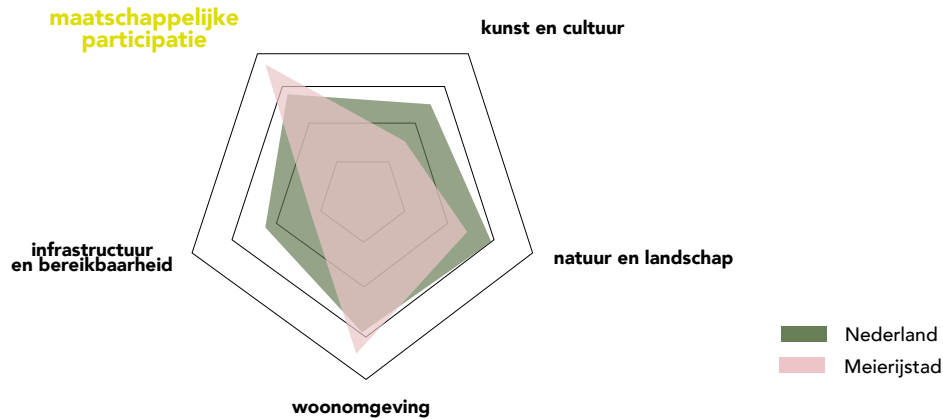
2 Aantal energiecoöperaties in 2017.
Bron: Lokale Energiemonitor, 2017.

2 Ontwikkeling aantal energiecoöperaties, 1986 - 2017.
Bron: Lokale Energiemonitor, 2017.

4 Het aantal nieuwe coöperaties neemt vanaf 2005 een vlucht, met name in de professionele dienstverlening, industrie, energie en transport en de zorg.
Bron: De Moor, 2013.

1

Duurzaamheidsbalans sociaal-cultureel

2

Burgerinitiatieven in Meierijstad

Energie Schijndel
Energie Schijndel werkt samen met het lokale bedrijfsleven om het opwekken en leveren van energie in eigen hand nemen. Door op lokaal niveau samen te werken wordt zowel de energierekening minder als de afhankelijkheid van grote energieleveranciers.

Dorpsauto Boerdonk
In kleine kernen als Boerdonk zijn te weinig reizigers om een reguliere bus te laten rijden en kan de buurtbus niet aan alle behoeften van de inwoners voldoen. De Dorpsauto in Boerdonk is een vrijwillige vervoersdienst opgestart door bewoners en voor bewoners in gebieden waar het 'normale' openbaar vervoer het laat afweten.

Mozaïek Dommelvallei
Mozaïek Dommelvallei is een initiatief van vrijwillige professionals, waterschappen en de Dommelvallei-gemeenten, waarbij de Brabantse wateropgave centraal staat. Langs de Dommel worden initiatieven van bewoners, ondernemers en organisaties gecombineerd met doelen van overheden en waterschappen. Het Mozaïek verbindt intussen circa twintig projecten.

Hooibrug Sint-Oedenrode
Een groep actieve bewoners maakt zich sterk voor de aanleg van een nieuwe hooibrug over de Dommel. Deze brug verbindt wandelroutes tussen de kerkdorpen en het centrum van Sint-Oedenrode en maakt het achterland toegankelijk. De grondeigenaren en het waterschap werken mee. Inmiddels zijn de voorbereidingen getroffen en wordt gewacht op de vergunning.

Keldonkse Molen
Meer dan 70 vrijwilligers restaureerden en herbouwden in de afgelopen jaren korenmolen De Hoop in Keldonk. Deze molen werd in 1972 gesloopt. Op de stenen onderbouw is de molen opnieuw opgebouwd, waarbij zoveel mogelijk oorspronkelijke onderdelen zijn hergebruikt.

1

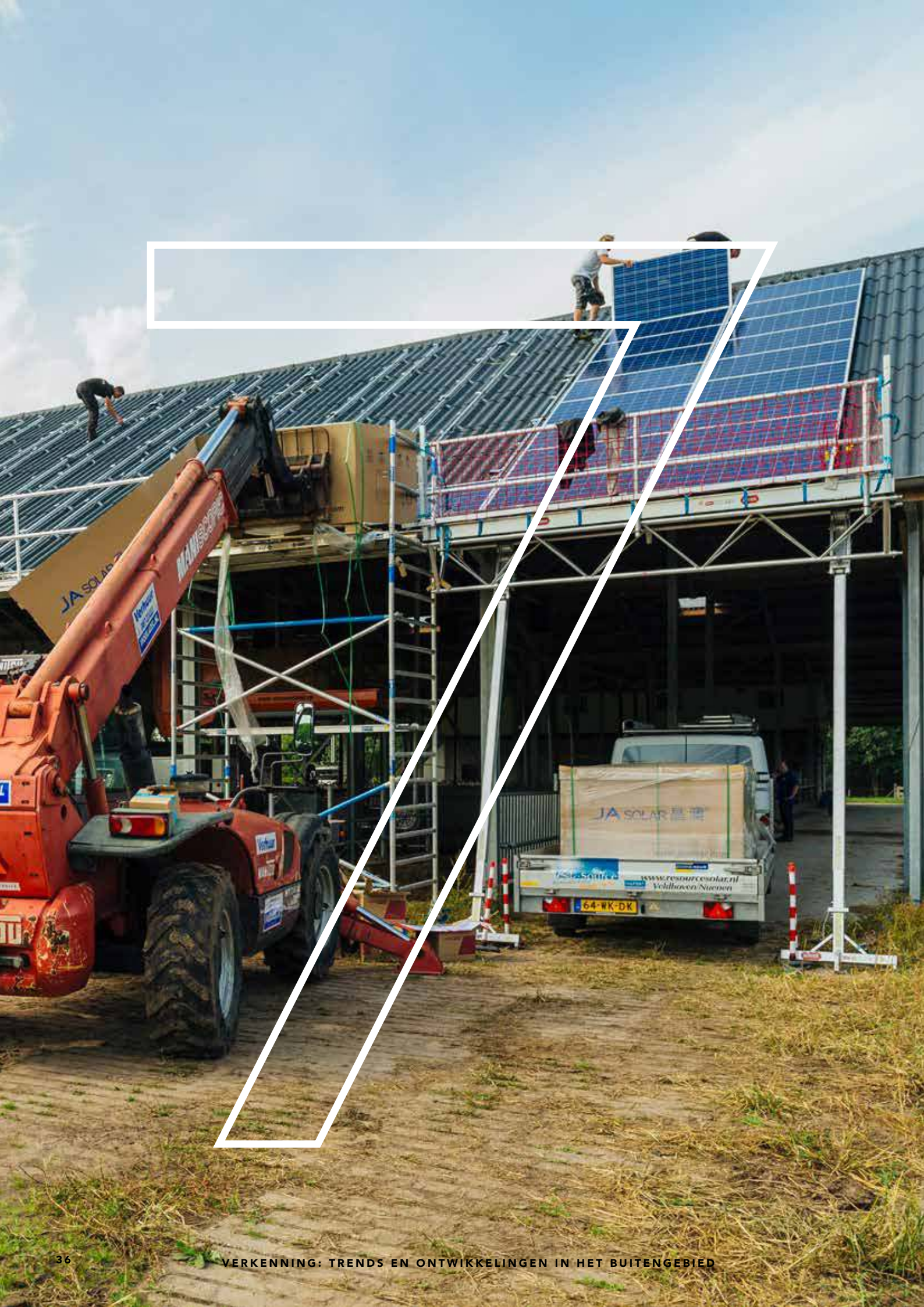
Duurzaamheidsbalans sociaal-cultureel.

Bron: Waar Staat je Gemeente, 2018.

2

Burgerinitiatieven in de gemeente Meierijstad.

Bron: Gemeente Meierijstad, 2018.

Vindplaats oplossingen

Het buitengebied is een belangrijk zoekgebied voor antwoorden op grote, mondiale opgaven zoals de energietransitie en klimaatadaptatie. Oplossingsrichtingen vragen veel ruimte. Hoe het buitengebied eruit ziet en op welke manier we er gebruik van maken, zal hierdoor veranderen.

Energie

Met het ondertekenen van het klimaatakkoord van Parijs verbindt Nederland zich aan de opgave om in 2050 volledig op duurzame energie overgeschakeld te zijn. Deze ambitie vraagt ruimte en kan slechts gedeeltelijk in stedelijk gebied worden opgelost. De stad heeft hiervoor het buitengebied hard nodig. Sterker nog, de toekomst van onze duurzame energievoorziening ligt in het buitengebied. Uiteraard moeten we ook hard inzetten op besparing - want wat je bespaart, hoef je niet op te wekken. Maar daarnaast zullen we hernieuwbare energiebronnen moeten aanwenden, zoals wind- en zonne-energie, geothermie of biomassa. Dit alles zal in de toekomst zorgen voor een toename van windmolens, zonnepanelen, biovergisters en andere vormen van duurzame energieopwekking in het landelijk gebied.

Boeren spelen een belangrijke rol in de energietransitie. Zij beschikken immers over grond, gebouwen en biomassa die hiervoor ingezet kunnen worden. Desondanks leeft de energietransitie bij een groot deel van de agrariërs nauwelijks. Zij zijn bezig om met hun bedrijf te overleven. Dit is ook op een andere manier een bedreiging. Er is immers een sterke toename te zien van commerciële energiepartijen

die boeren een vergoeding bieden om land te gebruiken voor zonneakkers, wat mogelijk tot een wildgroei aan zonneakkers leidt.

Klimaat

Het klimaat is aan het veranderen. Het wordt warmer, zomers worden droger en we zullen vaker te maken krijgen met extreme neerslag. Dit heeft gevolgen op het gebied van waterveiligheid, wateroverlast en watervoorziening. Landbouw en natuur zijn erg gevoelig voor de gevolgen van klimaatverandering. Beide hebben ruimte nodig om zich aan te kunnen passen aan bijvoorbeeld wateroverlast of droogte. Met het oog op het voorkomen van natschade op landbouwbedrijven, is het landelijk gebied momenteel sterk ingericht op het snel afvoeren van water en het laag houden van het grondwaterpeil. De keerzijde is een geringe opbouw van de watervoorraad in de winter, watertekort in de zomer, bodemdaling in veengebieden, verzilting en verdroging.

De maatregelen die nodig zijn om klimaatverandering het hoofd te bieden, landen voor een groot deel in het buitengebied. Denk onder andere aan het verbreden van sloten of wateropslag of -overloop op landbouwgebieden. Het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie (2017) versnelt en intensificeert de noodzakelijke maatregelen voor klimaatadaptatie. Het Deltaplan Hoge Zandgronden is hier onderdeel van en bevat de uitwerking voor Noord-Brabant.

‘Door klimaatverandering krijgen we vaker extreme hoosbuien en langere perioden van droogte. We zijn altijd heel goed geweest in het afvoeren van water, nu moeten we goed worden in het vasthouden van water om het te behouden voor drogere maanden. En kun we dat combineren met een andere manier van landbouw?’

- Selçuk Akinci, Brabantse Milieufederatie

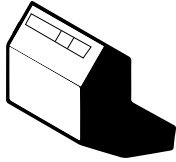
1 Ruimtelijke impact van 1 petajoule

1 PJ =

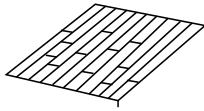
JAARLIJKSE OPBRENGST VAN:

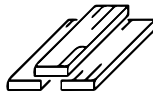
11-16
windturbines
(7.58 MW)

100.000
woningen met
zonnedaken

500-600 ha
zonneveld

4.750
ha biomassateelt

2 Energievraag in 2050

140 PJ

energievraag landbouw
bosbouw en visserij, 2015

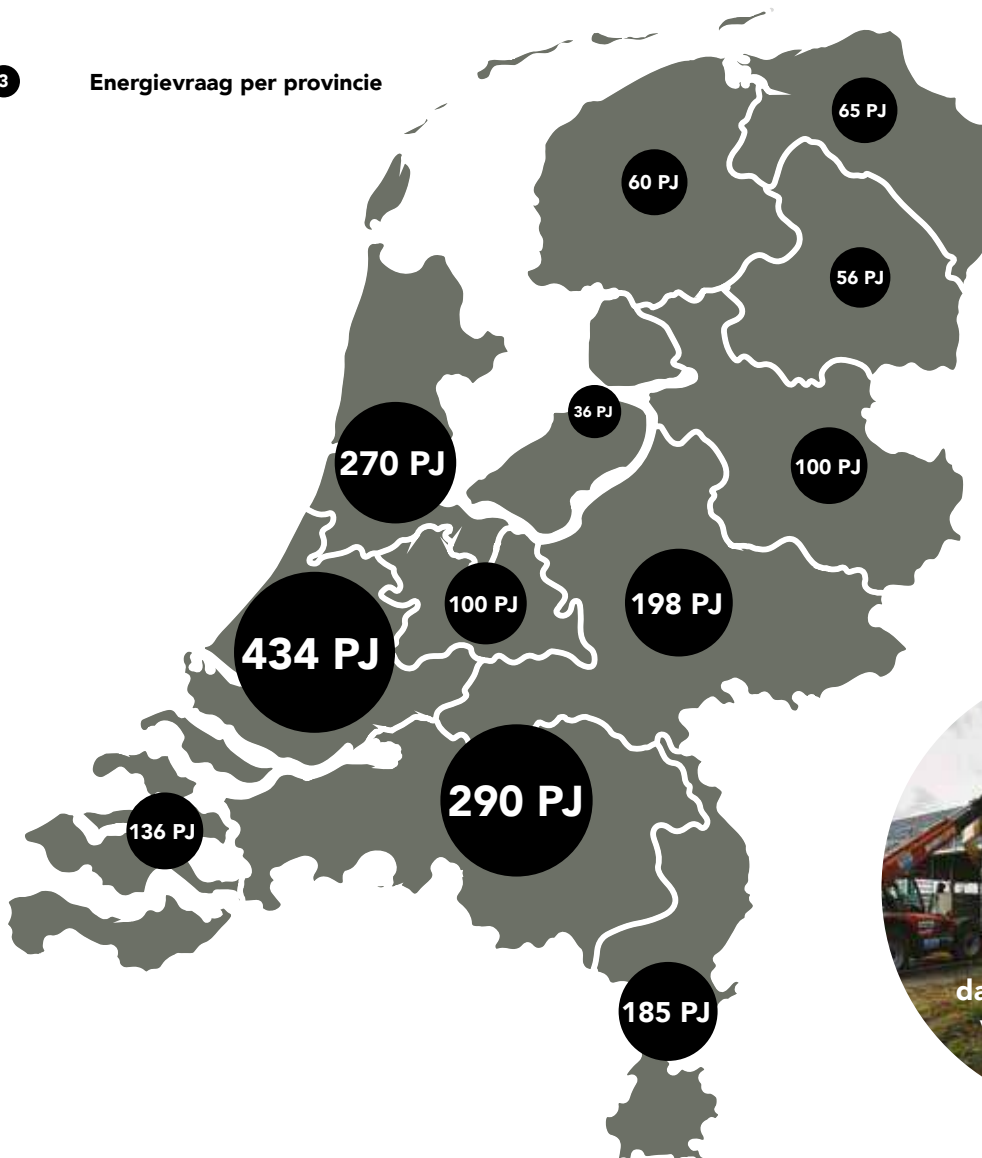
36 PJ

energievraag landbouw
bosbouw en visserij, met 25% besparing

104 PJ

energievraag landbouw
bosbouw en visserij, 2050

3 Energievraag per provincie

1 Ruimtelijke impact van 1 PJ.
Bron: RUIMTEVOLK, 2018.

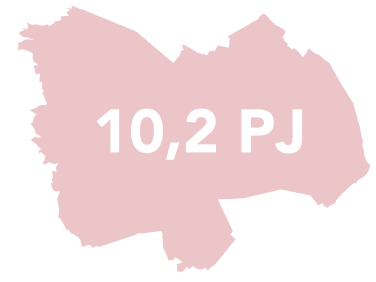
2 Energievraag landbouw bosbouw en visserij.
Bron: Klimaat Energie Ruimte, 2018.

3 De huidige energievrage per provincie.
Bron: Klimaatmonitor Rijkswaterstaat

290 PJ

huidige vraag provincie Noord Brabant, 2018

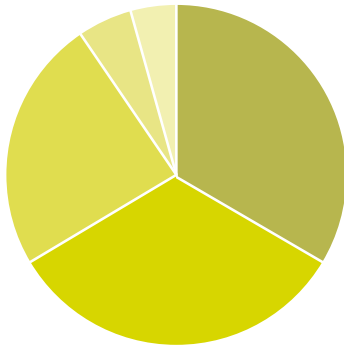

250 PJ

toekomstige vraag (inclusief besparing en verwachte toename) 2050

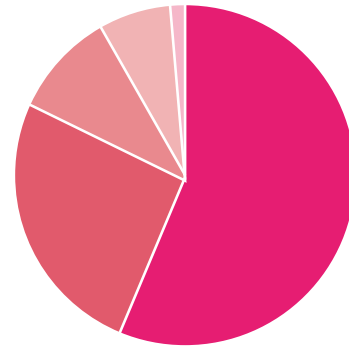
energieverbruik gemeente Meierijstad, 2018

1 Energieverbruik Meierijstad

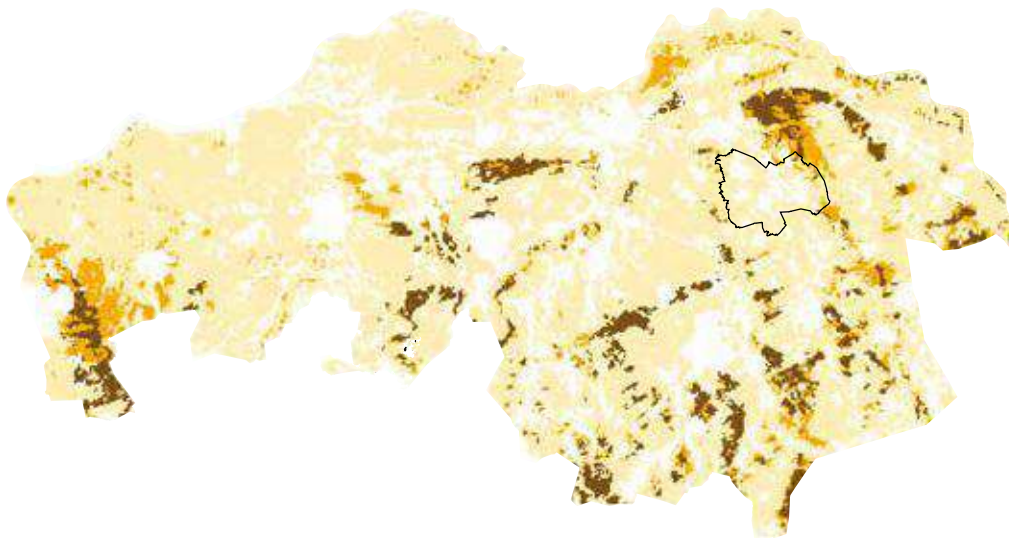
industrie, bebouwde omgeving, verkeer/vervoer, landbouw, bosbouw en visserij, overige

2 Bronnen hernieuwbare energie Meierijstad

warmte, vervoer, zonnestroom, verbranding biomassa, stortgas

3 Risico droogtestress in 2050

laag (jaarlijkse opbrengstderving <10%) matig (jaarlijkse opbrengstderving 10-20%) hoog (jaarlijkse opbrengstderving >20%)

1 Energieverbruik Meierijstad, peiljaar 2015.
Bron: Gemeente Meierijstad, 2018

2 Bronnen van hernieuwbare energie, peiljaar 2015.
Bron: Gemeente Meierijstad, 2018.

3 Risico droogtestress WH-scenario 2050. Droogtestress leidt tot een afname van gewasopbrengst.
Bron: Klimaateffectatlas, 2018.

Vragen, kansen en uitdagingen

Deze zeven trends genereren inzicht in het krachtenveld dat vormgeeft aan de toekomst van het landelijk gebied. Tegelijkertijd roepen deze ontwikkelingen nieuwe vragen op en brengen ze verschillende kansen en uitdagingen met zich mee voor gemeenten met veel buitengebied, zoals Meierijstad.

De tien belangrijkste kansen en uitdagingen, in willekeurige volgorde:

- De toenemende vergrijzing heeft in het buitengebied een uitvergroot effect. Dit vraagt een gemeente die inspeelt op de oudere doelgroep, wat betreft wonen en zorg.

- De schaalvergroting in de landbouw vraagt van gemeenten een heldere visie en een transparante communicatie over of verdere schaalvergroting mogelijk is en zo ja, waar wel en waar niet, en welke gevolgen hiermee gepaard gaan.

- Om de kwaliteit van het buitengebied te borgen en ongewenste ontwikkelingen in leegstaand agrarisch vastgoed tegen te gaan, is een heldere visie en daadkrachtige aanpak van gemeenten nodig, op het gebied van het aansporen tot onderhoud, sloop of herbestemming van deze gebouwen.

- Een goede breedbandverbinding in het buitengebied is cruciaal om (agrarische) bedrijven de mogelijkheid te bieden om in te zetten op technologie en innovatie. Dit kan indirect milieuwinst opleveren en bijdragen aan het voorzieningenniveau in het landelijk gebied. Ook recreanten in het buitengebied verwachten in toenemende mate gebruik te kunnen maken van een snelle internetverbinding.

- De recreatiedruk op het buitengebied zal blijven groeien, mede doordat de vergrijzing een sterk effect heeft op de vrijetijdsbesteding. Het is belangrijk dat gemeenten een kader bieden welke

vormen van recreatie waar kunnen plaatsvinden, al dan niet via regionale afstemming, om de aantrekkelijkheid van het landelijk gebied te borgen.

- Met de toename van het aantal (tegenstrijdige) belangen in het buitengebied, groeit de kans op conflicten. Het omgaan met en het afwegen van deze conflicterende belangen vraagt een gemeente die proactief de dialoog aangaat met de verschillende spelers in het buitengebied.

- Gemeenten kunnen opgaven in het buitengebied steeds vaker oppakken in coalitie met de verschillende (nieuwe) spelers in het landelijk gebied. In het geval van initiatieven van onderop - zeer belangrijk voor het beheer en de vitaliteit van het buitengebied - kan de gemeente het voortouw nemen om tot een samenwerking 'door het midden' te komen.

- Om natuurdoelen te halen is een samenwerking met boeren van groot belang. Gemeenten kunnen boeren actief benaderen, hen verleiden om zich te verbinden aan het halen van natuur- en milieudoelen en hen daarin ondersteunen.

- De energietransitie vraagt sterke regie van de overheid. Om de doelen te kunnen halen en om de landschappelijke kwaliteit niet onnodig te belasten, is het nodig dat er de juiste energiekeuzes gemaakt worden, voor de juiste plekken, en in samenwerking met de juiste partijen.

- Voor gemeenten is het de uitdaging om klimaatadaptieve maatregelen, met name op het gebied van waterbeheer, centraal te stellen in het ruimtelijk beleid en te koppelen aan andere (beleids)opgaven en partijen in het landelijk gebied.

Toekomst buitengebied Meierijstad

Om het gesprek over de toekomst van het buitengebied aan te jagen en te voeden, zijn drie contrasterende toekomstbeelden voor Meierijstad opgesteld, die parallel naast elkaar kunnen voorkomen. Deze beelden zijn geen voorspellingen, het zijn voorstellingen van een mogelijke, maar prikkelende, toekomst. Ze schetsen een beeld hoe de eerder genoemde trends op elkaar kunnen inwerken, wanneer deze zich in extreme vorm doorontwikkelen. Deze toekomstbeelden kunnen de discussie over de toekomst van het buitengebied in Meierijstad verder aanscherpen en helpen om beleidskeuzes te maken met het oog op de toekomst.

2025

2025

Aantal overnachtingen op kampeerterrainen stijgt.

2040

29% van de inwoners van Meierijstad is ouder dan 65.

2024

Alle agrarische gebouwen zijn asbestvrij.

Geria-topia

De vergrijzing in het buitengebied is sterk toegenomen, net als de zorgvraag. Leegstaande boerderijen zijn omgevormd tot zorg hubs, gericht op senioren. Op het erf zijn collectieve woon-zorgvormen voor ouderen verzezen, waar zorgfuncties gedeeld worden. Andere bewoners in het buitengebied kunnen hier eveneens naartoe komen om specifieke zorg af te nemen. De zorghub is gekoppeld aan een bed-and-breakfast en een kleinschalige horeca. Aangezien een wandelroute het erf doorkruist, maken veel recreanten hier gretig gebruik van.

2030

52,45 ha aan agrarische gebouwen in de gemeente Meierijstad is vrijgekomen.

2050

De energievraag van de provincie Noord-Brabant bedraagt 250 PJ.

2050

De gemeente Meierijstad wekt 5.783 TJ op via hernieuwbare energiebronnen.

Hyper high-tech

Schaalvergroting en innovatie in de agrarische sector hebben sterk doorgezet. Het buitengebied kent grote dichte 'dozen' waarin veehouderijen vol inzetten op high-tech. Hierdoor kunnen ze op uiterst milieuvriendelijke en circulaire wijze hun bedrijf voeren. Deze high-tech manier van boeren opent de deur voor verdere natuurontwikkeling in het buitengebied, met klimaatvriendelijke ingrepen voor waterberging. Dit biedt uitstekende kansen voor de kleinere, natuurinclusieve boeren met een breed palet aan activiteiten en regionale producten.

Energie-mozaïek

Het aandeel leegstaande agrarische bebouwing heeft een recordhoogte bereikt. Een groot deel van deze lege schuren en stallen is omgevormd tot duurzame energiehubs. Hierdoor wordt niet alleen een slimme koppeling met energiedoelstellingen gelegd, ook wordt zo de ontwikkeling van ongewenste activiteiten in leegstaand agrarisch vastgoed tegengegaan. Een regionale energiecoalitie tussen overheden, bewoners, boeren en marktpartijen zorgt dat de energiehubs goed functioneren in het netwerk. De verloederde gebouwen van voorheen zijn nu levendige en betekenisvolle plekken.

Interviews

Floris Alkemade | Rijksbouwmeester | initiatiefnemer prijsvraag Brood en Spelen

'Om tot een toekomstbestendig buitengebied te komen, zullen we allerlei agenda's en opgaven aan elkaar moeten verknopen. Denk aan het verduurzamen van de voedselproductie, waterbeheer, natuurontwikkeling, maar ook zaken als het huisvesten van zorgtaken. Door de koppeling ontstaan betere en intelligenter modellen voor het platteland. Dat vraagt ontwerpkracht en creativiteit - en soms ook aanpassing van wet- en regelgeving. Dit vraagstuk moeten we gezamenlijk oppakken. Daarbij zie ik een belangrijke regierol voor de overheid, juist omdat deze opgave vraagt om langetermijndenken. Maar het is evenzeer van belang dat boeren en grondeigenaren, met al hun kennis en ervaring, daarin betrokken worden.'

Selçuk Akinci | directeur Brabantse Milieufederatie

'Het buitengebied kent veel verschillende gebruikers, met verschillende belangen die soms met elkaar botsen. Zo staat de stedelijke recreant op gespannen voet met de boer, maar ook met energietransitie - hij wil geen windmolen of megastallen zien maar bomen en groen. En natuur wringt regelmatig met landbouw of recreatie. De uitdaging is om al deze spelers een plek te geven in het buitengebied, waarbij belangen niet tegenover elkaar, maar in elkaars verlengde liggen. We moeten zoeken naar creatieve manieren waarbij tegenstanders medestanders worden.'

Jan Baan | directeur Brabants Landschap

'Momenteel produceert de Nederlandse landbouw voor de wereld. Deze koers wringt steeds meer met de eisen die wij stellen aan de kwaliteit van het landelijk gebied. Landschapsbeleving, recreatie, toerisme en natuur: landschapskwaliteit wordt steeds belangrijker. Een nieuwe balans tussen de landbouw en de andere waarden van het landelijk gebied is dringend gewenst. We moeten de landbouw niet marginaliseren - er moet nog steeds een gezonde voedselproductie plaatsvinden - maar we moeten wel naar een landbouw die past bij waarden als duurzaamheid, gezondheid en natuur.'

Edo Gies | senior onderzoeker Dynamiek Ruimtegebruik Wageningen University & Research

'De oppervlakte van de agrarische gebouwen wordt steeds groter. Dit is met name in Noord-Brabant goed te zien. Wanneer deze stallen vrijkomen, levert dit problemen op voor herbestemming. Hoe kleiner het bedrijf, hoe makkelijker nieuwe functies voor de gebouwen te vinden zijn. Hoe groter, hoe lastiger. Ook geldt dat herbestemming lastiger wordt naarmate agrarische bedrijven verder van de stad af liggen. Daarnaast hebben boeren vaak te hoge verwachtingen over de verkoopbaarheid van hun vastgoed. Al met al maakt dit dat het vrijkomende agrarisch vastgoed een groot en beeldbepalend vraagstuk is in het buitengebied.'

Rinus van der Heijden | actieve bewoner | landschapsontwerper

'Natuurbeheer door boeren in het buitengebied is een grote kans, waar je snel grote slagen kunt maken. Maar dat kan alleen als daar een goed verdienmodel onder ligt, bijvoorbeeld door maatschappelijke cofinanciering. Boeren zijn in de eerste plaats ondernemers. Het werken aan een maatschappelijk belang moet een waardig alternatief zijn voor hun bedrijfsvoering.'

Hendrik Hoeksema | programmaleider Transitie Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie

'Een vitaal platteland is ontzettend belangrijk, ook voor de stad. Maar de wederkerigheid tussen stad en platteland is nu niet in balans. Het platteland kan immers een oplossing bieden voor allerlei 'stedelijke' vraagstukken, zoals voedsel, energie en water. Maar als we willen dat het platteland deze functie vervult, dan moeten we ook de mensen in het buitengebied in staat stellen om dat te kunnen doen. Nu zien we dat het platteland leegloopt, mensen willen daar niet meer wonen. Maar als het ziekenhuis ver weg is, de school dicht gaat, het openbaar vervoer is gemarginaliseerd: dan maken mensen andere keuzes. Het moet het de stad ook wat waard zijn om het platteland vitaal te houden en dat vraagt investeringen.'

Theo Jansen | oud-voorzitter buurtschap Oud-Rijsingen | initiatiefnemer Hooibrug

'Door politieke keuzes - 'nooit meer honger' - zijn boeren de koers van schaalvergroting en specialisatie gaan varen. Dat zet nu kwaliteit van het buitengebied onder druk. Maar het is oneerlijk om daar enkel de boeren de schuld van te geven. Het is een maatschappelijk probleem, dat we met zijn allen gecreëerd hebben en dat we met zijn allen moeten oplossen.'

Jan Kerkhof | oud-wethouder van voormalige gemeente Veghel | (oud-) voorzitter van diverse streeknetwerken in Oost-Brabant

'Het werken aan een duurzaam buitengebied vraagt niet alleen goede plannen voor energie, klimaat en natuur. Evenzo belangrijk is het om deze plannen te verbinden aan mensen van onderop, aan lokale helden die het gebied, de spelers en de belangen op hun duimpje kennen. Alleen dan krijg je daadwerkelijk dingen voor elkaar.'

Bart van Kessel | relatiemanager ABAB Accountants en Adviseurs

'Het steeds bijstellen en veranderen van milieueisen en wetgeving zorgt dat boeren zich wantrouwend opstellen tegenover de koers en het woord van de overheid. Ze zijn bang om vergunningen en rechten kwijt te raken. De uitdaging ligt in het terugwinnen van het vertrouwen tussen boeren en overheid. Dan zijn boeren wellicht eerder geneigd om naar andere toekomstmodellen voor hun grond te kijken.'

Dirk Strijker | hoogleraar Plattelandsontwikkeling Rijksuniversiteit Groningen

'Een van de belangrijkste ontwikkelingen in het buitengebied is de verregaande technische optimalisering van de landbouw wat tot monoculturen en 'landschapspijn' leidt. Daarover maak ik me zorgen. Grote delen van het agrarische platteland zullen zo niet meer voor andere functies bruikbaar zijn. Ik zie hier momenteel geen prettige rem op.'

Geraadpleegde bronnen

Booij, K. (2017). *Beleid en onderzoek kampen met gebrekkige en onvoldoende kennis over de biodiversiteit van insecten*. Kamerstuk Vaste commissie voor Economische Zaken, rondetafelgesprek 29 november 2017.

Compendium voor de Leefomgeving.

Ammoniakemissie uit stallen in zones rond kwetsbare natuurgebieden, 2000 - 2008.

Bestemming van verdwenen landbouwgrond; periode 2000- 2010.

Bijensterfte in Nederland, 2006 - 2017.

Natuurareaal op het land 1900-2012.

Milieucondities in water en natuurgebieden, 1990 - 2014.

Recreatie in groenblauwe gebieden 2006-2012.

Trend van boerenlandvogels, 1990-2016.

De Moor, T. (2017). *En wéér gaan burgers alles zelf doen*. NRC.

Farjon, H. en R. Arnouts. (2013). *Leren van het Energieke Platteland*. PBL.

Gies, T.J.A. W. Nieuwenhuizen, H.S.D. Naeff en R.A.F. van Och. (2016). *Leegstand Agrarisch Vastgoed Noord-Brabant*. Wageningen. WUR.

Greidanus, M. (2016). *Brabant in transitie: naar een nieuwe koers voor het Brabantse verstedelijkingsbeleid*. Provincie Noord-Brabant.

Holster, H. en F. Wijnand. (2016). *Duurzame energie 2050. Verkenning rol van (agrarische) ondernemers in de energietransitie naar 2050*. Wageningen. WUR.

Koenders, D. (2016). *De triomf van het Dorp*. RUIMTEVOLK.

Koenders, D., en S. De Vries. (2016). *Door het midden*. RUIMTEVOLK.

Kooiman, N., De Jong, A., Huisman, C., Van Duin, C., en L. Stoeldraijer. (2016). *PBL/CBS Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2016–2040*. Den Haag. CBS.

Lege stallen in Brabant. Kennisplatform VABIMPULS. Provincie Noord-Brabant.

Nieuwenhuizen, W., Gies, T.J.A., Goossen, C.M. , van Och R.A.F. en L.L. de Rooij. (2015). *Ruimte voor de toekomst in het landelijk gebied*. Wageningen. WUR.

Poelsma, B. (2017). *Verbreiding op het erf professionaliseert*. Boerderij.nl

Sijmons, D., FABRICations, e.a. (2018). *Energie en Ruimte*.

Smits, M. J. W., van der Heide, C. M., Dagevos, J. C., Selnes, T., & Goossen, C. M. (2016). *Natuurinclusief ondernemen: van koplopers naar mainstreaming?* (No. 63). Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.

Sterke schaalvergroting in de landbouw sinds 1950. (2017). CBS.

Tordoir, P., Poorthuis, A., en P. Renooy. (2015). *De veranderende geografie van Nederland.* Amsterdam.

Van den Brink, H., Witteveen, J., Bruns, C., Van Vliet, K. (2016). *De boer op. Tijd voor keuzes voor agrarisch Nederland.* ING Economisch bureau.

Van der Haar, M. et al. (2018) *Van zorg naar sturing. Het arbeidsmigrantenvraagstuk in metropoolregio Eindhoven.* Tilburg. Het Pon.

Vereniging Deltametropool. (2017). *Spot On: het landschap als vestingingsvoorwaarde.* RCE.

Vleemigh, I. (2017). *Ruimte voor Ruimte: terugblikken en vooruit kijken.* Ruimte voor Ruimte Ontwikkelingsmaatschappij.

Vugteveen, P. en A. van Hinsberg. (2017). *Achteruitgang Insecten.* PBL.

GEMEENTE MEIERIJSTAD
BRABANTKENNIS
RUIMTEVOLK

